

Big Family

Door Rutger Engels

ORATIE

Big Family

“Niks is zoas ‘t lek”
(Daniel Lohues, 1996)

Vormgeving en opmaak: Nies en Partners bno, Nijmegen

Logo Big Family: Sjef Valk

Drukwerk: Janssen Print Nijmegen

Big Family

Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in de orthopedagogiek, in het bijzonder opvoedings- en gedragsproblemen bij kinderen en adolescenten aan de Katholieke Universiteit Nijmegen op 7 februari 2003

door Rutger Engels

Meneer de rector, Geachte toehoorders,

“Hoe hoger de verwachting, des te dieper de teleurstelling. Menige ouder merkt dat het kind alle opvoeding ten spijt een etter blijft. Je doet je best, je leest erover, je offert je halve leven aan hem op en toch blijft de galbak een galbak.” (...) “Dus sla rustig eens een ouderavond over: als je zoon een klier is, blijft hij dat toch wel, en met geen duizend borduurlessen krijg je een frivole dochter op het rechte pad. Of ze willen deugen, maken de kinderen zelf wel uit. Waar ze in ieder geval niet op uit zijn, is slagen als volwassene; een geslaagd kind willen ze zijn. Meer dan naar hun ouders luisteren ze daartoe naar de kinderen om zich heen. Die zijn van hun eigen soort. En dat is niet de onze.” (Dekkers, 2002, p. 259-260).

Dit schreef Midas Dekkers onlangs in zijn boek *De Larf* over ouders en de ontwikkeling van kinderen. Een fantastisch boek om te lezen, maar in wetenschappelijk opzicht een farce. Het is waarschijnlijk ook niet Dekkers' bedoeling om de waarheid recht te doen. Maar dit soort tekst is wel wat de goegemeente leest als het gaat om opvoeding van hun kroost.

In boekhandels staat de kast van pedagogiek en ontwikkelingspsychologie voor de ene helft vol met vakliteratuur en voor de andere helft met zelfhulpguides. Lectuur voor ouders die hun onzekerheid proberen te reduceren door het in zich opnemen van opvoedingsadviezen. Goed bedoeld, maar zelden geschreven door mensen die er verstand van hebben. Dat is het gevaar van ons vak: iedereen heeft er een mening over en iedereen is ervaringsdeskundige. Maar die meningen zijn zelden gebaseerd op wetenschappelijke kennis. In veel gevallen hebben de auteurs geen kwade intenties, integendeel, maar in de overgrote meerderheid is het vooral een veel te simpele voorstelling van zaken. Vandaag ga ik u vertellen over het onderzoek dat ik sinds 1994 verricht: studies naar de ontwikkeling van riskante gewoonten, met name rooken en drinkgedrag van adolescenten. Meer specifiek gaat het om onderzoek naar de complexe rol van de sociale omgeving bij het beginnen, continueren en beëindigen van riskant gedrag. Dan wordt het duidelijk dat gedrag soms simpel lijkt, maar toch door ingewikkelde sociale processen wordt gestuurd.

De vraag die mij al jaren intrigeert is waarom de ene jongere wel gaat roken en de andere niet. Waarom is de ene puber continu bezig met lichaam en sport en bereidt zich vrijdagavonden voor op de wedstrijden in het weekend, terwijl een andere pu-

ISBN 90-9016733-1

© Rutger C. M. E. Engels, Nijmegen, 2003

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar worden middels druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de copyrighthouder.

ber op die avonden in de kroeg zit en liederlijk dronken wordt? Meestal kijken we naar discrepanties tussen kinderen in verschillende gezinnen. Echter, kinderen in één gezin verschillen ook sterk in hun gedrag. Hoe kan het dat in één en hetzelfde gezin het ene kind een reclamemaker wordt en spotjes voor tabaksfabrikanten maakt om de mensen aan het roken te krijgen? Terwijl het andere kind wetenschapper wordt en onderzoek doet met als ultieme doel mensen van die verslaving af te houden? De verschillen zijn binnen gezinnen soms groter dan tussen gezinnen. Daarnaast is het nodig om buiten gezinnen te kijken en een goed beeld krijgen van de verschillende contexten waarin jongeren zich begeven en de interacties daartussen. Bijvoorbeeld, gaat iemand om met de 'verkeerde vrienden', en hoe komt hij/zij aan die verkeerde vrienden, en wat voor invloed hebben interacties in het gezin op die vriendschapsrelaties? Dat geeft mijns inziens goed inzicht in de complexe achtergrond van riskante gewoontes bij jongeren.

Big Family is de titel van deze lezing. Ik heb vier interpretaties van dit begrip en die vormen de leidraad van vandaag. De eerste interpretatie gaat in op de diversiteit van manieren waarop ouders het gedrag van hun kinderen kunnen beïnvloeden. De tweede interpretatie heeft te maken met oorzaken van verschillen in rook- en drinkgedrag van broers en zussen in hetzelfde gezin. Bij de derde interpretatie zie ik Big Family breder en ga ik in op de rol van leeftijdgenoten. En de vierde interpretatie verklap ik nog niet. Ik sluit de lezing af met nadrukkelijk stil te staan bij preventie- en interventiestrategieën om rookgedrag en overmatig alcoholgebruik tegen te gaan.

Mijn doel is om u naast uitleg te geven over waar ik me komende jaren mee bezig ga houden, ook duidelijk te maken dat naïeve en simplistische visies op de ontwikkeling van kinderen verwerpelijk zijn en het volk en dus u, misschien wel verleidelijke, maar desalniettemin misleidende informatie geeft.

Patronen van alcoholgebruik en rookgedrag

Allereerst zal ik informatie geven over de prevalentie en incidentie van rook- en drinkgedrag en ingaan op bevindingen van trendstudies over ontwikkelingen in de laatste decennia. Deze feiten zijn nodig om mijn verhaal goed te kunnen plaatsen. Hoe is het gesteld met het alcoholgebruik van Nederlandse jongeren? Hieronder zullen kort enige descriptieve gegevens worden vermeld uit een nationaal onderzoek

onder 1063 jongeren in de leeftijd van 17 tot 19 jaar (Engels, 1998). Het percentage jongeren dat zelden of nooit drinkt is relatief laag: slechts 15% van de jongens en 21% van de meisjes had geen alcohol gedronken in de zes maanden voorafgaande aan het onderzoek. Verder bleek dat 79% van de jongens en 71% van de meisjes in de afgelopen vier weken alcohol had gebruikt. In de week voor het onderzoek werd er door jongens gemiddeld 16.4 glazen (SD=17.1) en door meisjes 5.5 glazen (SD=6.7) gebruikt. Daarnaast gaf 23% van de jongeren aan dat ze één à twee keer per week zes of meer glazen per gelegenheid dronken. Jongeren in deze leeftijd drinken voornamelijk buitenshuis. Ongeveer 78% van de totale consumptie vond buitenshuis plaats en 22% thuis.

Gegevens van de peilstationstudies van het Trimbosinstituut geven aan dat er in de afgelopen tien jaar weinig verschuivingen zijn in het alcoholgebruik van jongeren (De Zwart, Monshouwer & Smit, 1999). In hun onderzoek onder 12-18-jarige scholieren laten ze zien dat 69% van de jongeren in 1992 aangeeft ooit alcohol te hebben gedronken. In 1996 is dit 79% en in 1999 74%. De prevalentie van alcoholgebruik in de laatste vier weken is 44% in 1992, 54% in 1996 en 54% in 1999. Het aantal jongeren dat bij de laatste gelegenheid meer dan 4 glazen gebruikte was 35% in 1992, 38% in 1996 en 39% in 1999. Geconcludeerd kan worden dat in het afgelopen decennium er slechts kleine verschuivingen te zien zijn in alcoholconsumptie en dat er in ieder geval absoluut geen daling te zien is in gebruik onder jongeren.

Ieder jaar wordt er een survey uitgevoerd door Stivoro naar rookgedrag van Nederlandse jongeren in nationaal representatieve steekproeven (Stivoro, 2000, 2001). Uit deze studies blijkt dat op 10-jarige leeftijd er amper jongeren zijn die al roken: slechts 9% geeft aan het ooit eens geprobeerd te hebben en 0% rookt regelmatig of zelfs dagelijks. De 'life-time prevalence' stijgt lineair met leeftijd. Op 13-jarige leeftijd heeft al 43% ooit eens gerookt, op 15-jarige leeftijd 62% en op 17-jarige leeftijd 68%. Ook de prevalentie van dagelijks roken stijgt enorm in de adolescentie. Terwijl op 12-jarige leeftijd slechts 2% dagelijks rookt, loopt dit op naar 28% op 15-jarige leeftijd en 33% op 17-jarige leeftijd. Op 19-jarige leeftijd rookt zelfs 42% van de jongeren.

Ook de cijfers over rookgedrag van jongeren geven weinig verschuivingen te zien in de afgelopen tien jaar. In 1992 geeft 20% van de 12-14-jarige jongeren aan regelmatig te roken. In 2000 is dit 21% bij deze leeftijdsgroep. Als het 15-16-jarigen betreft,

geeft in 1992 43% aan te roken. Dit cijfer blijft redelijk stabiel tot ook 43% in 1999 (Stivoro, 2000, zie ook Willemsen, 2002).

De trendstudies geven een verontrustend beeld. Ondanks de toenemende aandacht die er in de afgelopen decennia is geweest vanuit massamediale voorlichtingscampagnes, primaire preventie op middelbare scholen en preventie-activiteiten gericht op specifieke doelgroepen, geven de cijfers aan dat deze weinig succesvol zijn geweest. Een groot deel van de jongeren rookt regelmatig en drinkt te vaak en te veel. Moeten we ons zorgen maken over de jeugd van tegenwoordig is wellicht uw vraag. Dat is niet aan mij. Ik wil nadrukkelijk geen moreel oordeel geven over het gedrag van onze jeugd. Dat is niet aan de wetenschap. Daarnaast is het ook hypocriet dit te doen: als alcohol drinkende en ook rokende hoogleraar moet je al helemaal niet in die val trappen. Op basis van deze bevindingen is een aantal conclusies te trekken. Ten eerste is het duidelijk dat pas vanaf de adolescentieperiode rook- en drinkgedrag aanvangt. Vóór het tiende levensjaar is er amper iemand die al rookt en zijn er maar weinigen die substantieel drinken. Dit geeft ook aan dat de adolescentie bij uitstek de periode is om dit gedrag te bestuderen. Voor die tijd is het zinloos omdat nog niemand dit gedrag vertoont.

Er is een aantal argumenten om het beginnen van drink- en rookgedrag te bestuderen. Allereerst roken. In Nederland zijn er in 1998 22.983 mensen gestorven door de directe gevolgen van roken (CBS, 1999; RIVM, 1997; Stivoro, 2000). Het gaat hier om mortaliteit door longkanker, CARA, coronaire hartziekten en beroertes (CVA). Dit cijfer is een onderschatting aangezien een aantal andere vormen van kanker buiten beschouwing is gelaten en ook de sterfte door passief roken niet is opgenomen. In totaal kan 49% van het aantal sterfgevallen van mensen boven de 20 toegeschreven worden aan roken. Zoals iedereen weet is roken verslavend. Uit een recente longitudinale studie onder 679 12-13-jarigen blijkt dat symptomen van nicotine-afhankelijkheid snel ontstaan bij jongeren die beginnen met roken (DiFranza et al., 2002). Bij meisjes gaat die ontwikkeling sneller dan bij jongens. Uit een prospectieve studie van Engels, Knibbe, Drop en De Vries (1998) onder 215 14-15-jarige regelmatig rokende jongeren bleek dat 25 personen (slechts 12%) in een periode van 3 jaar in staat waren te stoppen met roken. Ook blijkt uit diverse epidemiologische studies waarin jongeren gevolgd zijn tot in de volwassenheid, dat degenen die in de adolescentie zijn begonnen met roken duidelijk meer kans hebben om te blijven roken

als volwassene (e.g., Taioli & Wynder, 1991). Klaarblijkelijk zijn ook jongeren snel verslaafd en bemoeilijkt dat de mogelijkheden aanzienlijk om met roken te stoppen in zowel de adolescentie als in de volwassenheid.

Uit een epidemiologische studie naar psychiatrische stoornissen in Nederland (NEMESIS), blijkt dat alcoholverslaving vaak voorkomt (Bijl, Ravelli & Van Zessen, 1998). Onder de bevolking tussen de 18 en 65 jaar is bijna 4% volgens de DSM III-R-criteria 'verslaafd' aan alcohol. Dit betekent dat er honderdduizenden volwassenen aan alcoholverslaving leiden. Alcoholverslaving heeft evidente lichamelijke, sociale en maatschappelijke gevolgen. Niet alleen in termen van mortaliteit (alcoholgerelateerde kanker, leveraandoeningen, hart- en vaatziekten, maar ook verkeersongevallen en geweldsdelicten), maar ook in termen van morbiditeit en dagelijks functioneren (zie proefschriften van Neve (1998), Hajema (1998) en eerder Knibbe (1984) over het functioneren van probleemdrinkers). Alcoholverslaving leidt tot evident verminderd functioneren in het gezin en op het werk. De lichamelijke gevolgen van alcoholgebruik zijn amper zichtbaar bij jongeren. Er zijn maar weinig minderjarigen die voldoen aan de DSM-classificatie van alcoholmisbruik, ondanks het feit dat grote groepen jongeren wekelijks veel alcohol consumeren. Desalniettemin is er voldoende evidentie uit longitudinale studies dat juist de groep die een relatief verhoogd consumptieniveau heeft in de adolescentie beduidend meer kans maakt om in de volwassenheid probleemdrinker te worden of aan alcohol verslaafd te raken. Daarnaast zijn er nadelige kortetermijneffecten van alcoholgebruik te noemen zoals alcoholvergiftiging, maar ook vandalisme, geweld en ongelukken. Alleen al in de afgelopen zomer moesten er 9 jongeren met de traumahelikopter van Terschelling worden afgevoerd vanwege acute alcoholvergiftiging. Onderzoek toont bijvoorbeeld aan dat alcohol een voorname rol speelt bij verkeersongevallen onder jongeren (Passies, 1991; Brouwer & Kingma, 1995). Tevens is er in en rondom uitgaansgelegenheden regelmatig sprake van overlast in de vorm van agressie, geweld, vernielingen en openbare dronkenschap (Bijleman, Maarsingh & Meijer, 1998; Van de Goor, 1990). Al met al leidt dit ertoe dat het gerechtvaardigd is om ervoor te zorgen dat zo min mogelijk jeugdigen beginnen te experimenteren met roken en zo min mogelijk jongeren een problematisch en riskant drinkpatroon ontwikkelen. Onderzoek is met name nodig om accuraat inzicht te krijgen in de onderliggende mechanismen van het beginnen, continueren en stoppen van rook- en drinkgedrag. Die inzichten kun-

nen dan gebruikt worden voor het ontwikkelen en implementeren van effectieve preventiestrategieën.

Pedagogiek en Ontwikkelingspsychologie

Het is gemakkelijk een compleet overzicht te geven van de studies die verricht zijn naar de rol van de sociale omgeving bij de ontwikkeling van riskante gewoontes vanuit de pedagogiek en ontwikkelingspsychologie in Nederland. Er is namelijk heel weinig! De ontwikkeling van rook- en drinkgedrag is echt genegeerd. Het is onbegrijpelijk dat er geen aandacht is geweest voor dé gezondheidsproblemen van deze tijd. De pedagogiek en de ontwikkelingspsychologie hebben zich tot nu toe met name gericht op internaliserende en externaliserende gedragsproblemen, zoals angsten, depressie, agressie en delinquentie in zowel populatiestudies als in onderzoek bij klinische groepen. Het probleem is dat deze lacune in de pedagogiek en ontwikkelingspsychologie niet is ingevuld door onderzoek vanuit de verslavingszorg.

De beperkte aandacht die er in de afgelopen decennia is geweest voor sociale omgevingsfactoren kwam met name door studies vanuit gedragsgenetisch onderzoek (oa. Boomsma, Koopmans, Van Doornen & Orlebeke, 1994; Koopmans, Slutske, Heath, Neale & Boomsma, 1999; Vink, Willemsen & Boomsma, 2002; Vink, Willemsen, Engels & Boomsma, 2002), gezondheidsvoorlichting (oa. De Vries, Dijkstra & Kuhlman, 1988; De Vries et al., 1995; De Vries, Engels, Kremers, Wessels & Mudde, 2002) en medische sociologie (oa. Engels, 1998; Van Reek, Knibbe & Van Iwaarden, 1993; Knibbe, Van de Goor & Drop, 1993; Knibbe, Oostveen & Van de Goor, 1991).

Echter, in deze disciplines wordt te weinig aandacht besteed aan de complexiteit van interacties van kinderen en hun sociale omgeving, het terrein bij uitstek van pedagogen en ontwikkelingspsychologen.

Dit heeft er voor gezorgd dat we nu in een situatie zijn beland waarin we naar schatting zo'n 10 jaar achterlopen op het grotendeels Amerikaans, Engels en Australisch toponderzoek. Dat is een grote fout geweest en de opgelopen achterstand moeten we nu zo snel mogelijk inlopen. Niet door hun studies nog een keer over te doen, maar door op een innovatieve manier nieuwe inzichten te verwerven, die vervolgens gebruikt kunnen worden voor de ontwikkeling van effectieve preventie- en interventiestrategieën. Hoe ik dat wil gaan doen licht ik toe aan de vier interpretaties van Big Family.

Big Family I: Wat doen ouders?

Van origine ben ik sociaal psycholoog. Dit heeft er denk ik toe geleid dat ik het functioneren van een kind in een gezin zie als het functioneren van een persoon in een bepaalde groep, niets meer en niets minder. Aan het lidmaatschap van die groep kleven normen en gebruiken: the do's and do not's. Interpersoonlijk gedrag komt tot stand door interacties tussen groepsleden die worden gestuurd door individuele behoeftes en verwachtingen. Deze behoeftes kunnen sociaal (erbij horen, herkenning) of hedonistisch (financieel voordelig, veiligheid) zijn. Daarnaast zijn er subgroepen te onderscheiden, zoals de allianties van een kind met een specifieke ouder of die van broers en zussen onderling. Mensen opereren in meer dan één groep: kinderen op school, bij een vereniging of op een sportclub, en ouders op het werk, bij hun hobby's en familielevens. Belangrijk is te weten dat het functioneren van personen in verschillende type groepen niet onafhankelijk is. Echter, het belangrijkste onderscheid van het gezin als groep met andere groepen is dat het in het gezin om niet-vrijwillige relaties gaat: ouders kiezen voor kinderen maar niet voor die ene, en kinderen kiezen niet voor hun ouders, ze worden er mee opgescheept. In bijna alle andere relaties wordt of de samenstelling van de groep of de keuze voor specifieke relaties in een groep vrijwillig bepaald. Dit heeft ook als gevolg dat de relaties binnen een gezin meestal de langstlopende zijn. Een kind wisselt vaak van vriendenkring maar zelden van ouder.

Dit idee van het gezin als groep heeft een aantal consequenties voor theorievorming. Ten eerste: kinderen zijn volwaardige actoren in een groep, en daarmee moet rekening worden gehouden in verklarende modellen. Ten tweede is het van belang om niet alleen naar dyades te kijken, zoals gebruikelijk is in opvoedingsonderzoek, zoals bijvoorbeeld de moeder-kind-dyade in hechtingsonderzoek (oa. Cassidy & Shaver, 1999), maar ook naar subgroepen binnen het gezin. Op beide punten kom ik later terug.

Hoe hebben ouders als lid van de groep invloed op het rook- en drinkgedrag van hun kinderen? Traditioneel is het onderzoek met name gericht geweest op vier typen van factoren. De eerste is het riskant gedrag van ouders zelf. Er is veel evidentie dat kinderen die opgroeien in een gezin waarin ouders roken meer kans hebben om te gaan roken dan kinderen in gezinnen waar ouders niet roken (o.a. Conrad, Flay & Hill, 1992; Engels et al., 1999). Deze relatie geldt trouwens ook voor alcoholgebruik en

alcoholmisbruik door ouders (zie Chassin et al., 1998). Ten tweede blijkt uit longitudinaal onderzoek dat generieke opvoedingsgedragingen als goede ondersteuning en supervisie, opbouwende controle en discipline en kennis van ouders over het gedrag van hun kinderen beschermend werken op zowel het beginnen als het continueren van rook- en drinkgedrag (zie Barnes, Farrell & Banerjee, 1994; Petraitis, Flay & Miller, 1995). Ten derde speelt de kwaliteit van de relatie tussen ouder en kind een rol bij ontwikkeling van riskant gedrag: kinderen die een goede, open en stimulerende relatie hebben met hun ouders zijn minder snel van plan te gaan roken of veel te drinken (o.a. Engels, 2000; Harakeh, Scholte, De Vries, Vermulst & Engels, 2003; Van der Vorst & Engels, 2003). Als laatste is het belangrijk te vermelden dat ook achtergrondfactoren als opleiding en werk van ouders en leefomgeving (buurt) van kinderen samenhangen met riskant gedrag. Bijvoorbeeld: opgroeien in een achterbuurt vergroot de kans op het beginnen met rookgedrag en aanvang van riskant alcoholgebruik bij jongeren.

Goed is te weten dat deze factoren niet onafhankelijk zijn. Ouders die zelf roken lijken minder effectief te zijn in hun pogingen om rookgedrag van hun kinderen te voorkómen (Henriksen & Jackson, 1997), alhoewel wij dat in Nederlandse studies niet vinden (Engels, Finkenauer, Kerr, & Stattin, 2002; Engels & Willemsen, 2002). En ouders die sterke supervisie en controle uitoefenen zullen vooral succesvol zijn als ze dit doen terwijl ze ook een goede relatie met hun kind onderhouden (zie Steinberg, Lamborn, Dornbusch & Darling, 1992). Dit geeft in ieder geval aan dat het belangrijk is om niet alleen naar individuele factoren te kijken maar ook naar het samenspel. Ik heb me verbaasd over het opvoedingsonderzoek in Nederland toen ik in 1999 in aanraking kwam met de pedagogiek. In veel studies naar probleemgedrag van kinderen en adolescenten worden vrij algemene waarden en gedrag van ouders gekoppeld aan zeer specifiek gedrag van kinderen (zie parallel naar correspondentie principe bij meting van attitudes en gedrag; Eagly & Chaiken, 1994; Fishbein & Ajzen, 1975; maar ook Engels, Luijpers, Landsheer & Meeus, 2002). De vraag is of je opvoeding wel generiek moet meten met een paar basisdimensies of stijlen, of dat je acties van ouders specifiek gericht op de uitkomstmaat moet meten? Als je wilt weten hoe ouders het rookgedrag van hun kinderen kunnen voorkomen of veranderen, moet je daar volgens mij precieze informatie over verkrijgen: dus vragen naar zaken als huisregels, communicatie over roken of drinken thuis, reacties van ouders op expe-

rimenteergedrag, waarschuwingen, en beschikbaarheid van alcohol en rookwaar thuis. Dit klinkt wellicht logisch maar wordt amper gedaan: wij weten nu niet hoe ouders in Nederlandse gezinnen omgaan met alcoholgebruik van hun kroost. Terwijl dit volgens mij een goede manier is om na te gaan hoe ouders invloed hebben op de ontwikkeling van riskant gedrag (zie ook Darling & Steinberg, 1993). Recent is er onderzoek gestart naar rookspecifiek opvoedingsgedrag (Clark, Scarisbrick, Gautam & Wirk, 1999; Engels & Willemsen, 2002; Ennett et al., 2001; Jackson & Henriksen, 1997; Henriksen & Jackson, 1998). De eerste resultaten van dit onderzoek zijn veelbelovend en we zullen in onderzoek dat we nu aan het uitvoeren zijn zien wat deze specifieke benadering van opvoeding oplevert.

Kortom, er is enige kennis over de wijze waarop ouders een rol spelen bij het rook- en drinkgedrag van hun kinderen, en het is belangrijk om in longitudinaal onderzoek na te gaan of deze factoren ook het beginnen en continueren van gewoontes voorstellen.

Big Family II: Broers en zussen

Allereerst is het goed te zeggen dat verreweg het meeste onderzoek op mijn terrein verricht is naar verschillen tussen kinderen uit verschillende gezinnen en niet naar verschillen binnen gezinnen. Dat is op zich geen probleem als je er vanuit gaat dat (a) er weinig verschillen zijn tussen het gedrag van broers en zussen en (b) ouders niet verschillend omgaan met hun kinderen, of dat als ouders dat wel doen kinderen dat niet waarnemen. Beide assumpties kloppen niet. Alhoewel we geen Nederlandse gegevens hebben over de correspondentie in gedrag in normale gezinnen, weten we wel dat de correspondentie in riskant gedrag redelijk groot is bij tweelingen (Boomsma, 1992). Dat betekent dat de kans groot is dat de correspondentie kleiner is bij broers en zussen die géén tweeling zijn.

Gaan ouders verschillend met hun kinderen om en zo ja, leidt dat tot verschillen in gedrag bij kinderen? In een invloedrijke overzicht geven Plomin en Daniels (1987) aan dat niet de genetische of omgevingscomponent bepaalt of kinderen gelijk zijn maar de niet-gedeelde invloed van ouders. En naar die niet-gedeelde ouderlijke invloed is veel te weinig onderzoek verricht (zie Rutter, 2002, 2001; Turkheimer & Waldron, 2000). Die niet-gedeelde invloed bestaat uit ervaringen van kinderen die uniek zijn voor ieder kind. Goldsmith (1993) maakt vervolgens onderscheid tussen objectieve

en effectieve omgevingsinvloed. Objectieve omgevingsinvloeden verwijzen naar gebeurtenissen of feiten die anders zijn voor kinderen in één gezin, zoals geboortevolgorde en vriendschappen, maar die niet direct hoeven te leiden tot verschillen tussen broers en zussen. Effectieve omgevingsinvloeden worden gedefinieerd door de uitkomsten. Twee voorbeelden om dit te verduidelijken. Scheiding door ouders is een objectief gegeven voor kinderen (dus gedeelde ervaring) maar kan differentieel effect hebben op de ontwikkeling van kinderen (de een kan er depressief van worden, de ander niet)(zie Turkheimer & Waldron, 2000). De effectieve bijdrage van de omgevingsinvloed van scheiding kan uniek zijn als het leidt tot verschillen tussen kinderen (zie Turkheimer & Gottesman, 1996). Een andere voorbeeld heeft te maken met verschil in opvoeding: als een ouder in een gezin met twee kinderen het oudste kind strenger opvoedt en veel minder vrijheid geeft dan het jongste kind, en dit leidt tot verschillen in gedrag bij kinderen (bijv. het oudste kind wordt meer afhankelijk van ouders en heeft meer emotionele problemen), dan is hier sprake van effectieve omgevingsinvloed. In het geval van opvoeding wordt de effectieve omgevingsinvloed ook wel 'differential parental treatment' genoemd.

Er zijn de laatste tien jaar verschillende studies verschenen over differential parental treatment en verschillen in probleemgedrag tussen kinderen in een gezin (oa. Brody et al., 1992; Feinberg & Hetherington, 2000, 2001; McGue, 1992; McHale & Pawletko, 1992; Tamrouti-Makkink et al., 2001). Als je die bevindingen kunt generaliseren wordt duidelijk dat de verschillen tussen kinderen voor een deel 'verklaard' kunnen worden door verschillend gedrag van opvoeders (zie Feinberg et al., 2001). Een nuancering is nodig omdat er tot dusver slechts enkele longitudinale studies zijn uitgevoerd waarin de richting van beïnvloeding tussen oudergedrag en dat van kinderen kan worden onderscheiden. Sommige onderzoekers zijn zelfs van mening dat de aandacht voor differential parental treatment sterk overdreven is (Van Den Boom & Majdandzic, 2002; Rutter, 2002).

Ik weet niet of er overdreven wordt als het gaat om voorspelling van rook- en drinkgedrag in gezinnen. Belangrijk is echter te weten dat er in Nederland of het buitenland geen enkele studie is verricht naar de verschillende gedeelde en unieke omgevingsinvloeden van kinderen in een gezin in relatie tot de ontwikkeling van rook- en drinkgedrag van adolescenten (zie Darling & Cumsille, in press; Rose et al., 1999). Daarnaast is het zo dat mijn probleem met veel studies, namelijk dat ze opvoeding

zeer algemeen meten, ook geldt voor studies naar verschillend gedrag van opvoeders (o.a. Feinberg et al., 2001; Tamrouti-Makkink et al., 2002). Dit jaar hebben we in ieder geval een grootschalig longitudinaal onderzoek onder 425 gezinnen opgezet, waarin we in samenwerking met onderzoekers van de Universiteit Utrecht, Universiteit van Amsterdam en Universiteit Maastricht over enige jaren antwoord kunnen geven op deze vragen.

Het is belangrijk om nog even in te gaan op aspecten in de relatie tussen broers en zussen die de effecten van verschillende ervaringen van gedrag van ouders op verschillen in gedrag tussen broers en zussen kunnen verklaren. Kowal en Kremer (1997) geven aan dat het belangrijk is om te weten of kinderen de waargenomen ongelijke behandeling als rechtvaardig beschouwen of niet. Als een kind het rechtvaardig vindt dat een broer of zus minder streng wordt opgevoed, is het immers niet logisch dat de verschillen in opvoeding ook leiden tot verschillen in gedrag van kinderen. Daarnaast kunnen individuele kenmerken van het kind bepalen of ouders hun kinderen verschillend opvoeden. Kinderen met ADHD, een lichamelijke handicap of met psychosociale problemen zoals depressie of angsten, vragen vaak om ander gedrag van hun omgeving (zie Brody, Stoneman & McCoy, 1992, 1994). Onderzoek van Feinberg et al. (2001) toont ook aan dat kinderen met weinig zelfvertrouwen en die erg emotioneel zijn, gevoeliger zijn voor sociale vergelijking en dus eerder geneigd zijn verschillen waar te nemen tussen gedrag van ouders naar hen en naar hun broer of zus. Deze sociale vergelijking kan er zelfs toe leiden dat kinderen die ervaren dat een broer of zus op een negatievere manier wordt benaderd door ouders dan zichzelf, beter gaan functioneren: dus het ene kind heeft baat bij straf van het andere kind. Dit noemen we het 'sibling barricade-effect' (Reiss et al., 1995).

Een ander interessant verschijnsel is dat van het 'sibling deidentification-process' (Feinberg & Hetherington, 2000; Schachter, Gilutz, Shore & Adler, 1978; Tesser, 1980). Dit betekent dat sommige broers en zussen sterk gericht zijn op het creëren van verschillen, van een eigen identiteit en unieke sociale relaties. Dit helpt hen om directe competitie met broers of zussen om hulpbronnen als de steun van ouders te vermijden. Deze deidentificatieprocessen zullen het sterkst zijn bij broers en zussen die qua geslacht en leeftijd veel op elkaar lijken. Uit onderzoek van Feinberg en Hetherington (2000) blijkt dat als het gaat om antisociaal gedrag, depressie, zelfvertrouwen en autonomie, kinderen het meest op elkaar lijken als ze meer jaren

van elkaar verschillen. Dit is een bevestiging van de werking van deïdentificatieprocessen. Of dit fenomeen ook geldig is bij verklaring van correspondentie in roken en alcoholgebruik is lastig in te schatten omdat in die gevallen rekening moet worden gehouden met de a priori sterke relatie tussen leeftijd en gedrag. In de studie van Feinberg en Hetherington (2000) bleek eveneens de kwaliteit van relatie tussen broers en zussen van belang te zijn: hoe beter de kwaliteit van de relatie des te meer ze op elkaar lijken ongeacht het verschil in geslacht of leeftijd. Wat hopelijk duidelijk wordt is dat individuele kenmerken van het kind en kenmerken van de relatie tussen broers en zussen kunnen bepalen of ouders hen verschillend benaderen. Die verschillende benadering kan leiden tot verschillen in riskant gedrag tussen broers en zussen.

Broers en zussen kunnen natuurlijk ook direct elkaars gedrag beïnvloeden. Ze kunnen 'partners in crime' zijn (Boer, 2002; Slombowski, Rende, Conger, Simons & Conger, 2001). Via een proces van voorbeeld geven, elkaars gedrag overnemen en er ervaringen mee opdoen kunnen kinderen qua gedrag steeds meer op elkaar gaan lijken. Uit delinquentie-onderzoek weten we dat jongens die een oudere broer hebben die delinquent is, eerder geneigd zijn om ook delinquent te worden (Farrington & West, 1993), en uit recent onderzoek lijkt dit ook voor meisjes opgeld te doen (Slomkowski et al., 2001).

Kortom, ik wil hiermee aantonen dat het van belang is te kijken naar overeenkomsten en verschillen tussen broers en zussen in een gezin. In de nabije toekomst wil ik met name inzicht krijgen in hoe individuele factoren, processen in de broer/zusdyade, en objectieve en effectieve opvoedingsaspecten van invloed zijn op individuele ontwikkeling in riskant gedrag binnen en tussen gezinnen.

Big Family III: Extended family

In mijn optiek is het zeer onverstandig om de rol van gedeelde en niet-gedeelde gezinsinvloeden los te zien van de rol van leeftijdgenoten als het gaat om riskante gewoonten. Er wordt een onvolledig beeld gekregen door leeftijdgenoten te negeren en kunnen gezinsfactoren over- of onderschat worden door geen aandacht te schenken aan interacties van adolescenten met leeftijdgenoten, zoals klasgenoten, vrienden of een partner. Het is onverstandig om je te sterk te richten op opvoeding en ouderkenmerken in relatie tot probleemgedrag van kinderen en adolescenten en

het gegeven dat kinderen steeds meer tijd besteden aan relaties met vrienden en intieme partners te negeren.

"Peer influences are consistently among the most powerful correlates of onset and continuation of problem behavior" (Rose, Chassin, Presson & Sherman, 1999, p. 63, maar zie ook Newcomb & Bentler, 1988; Petraitis, Flay & Miller, 1995). In sociaalwetenschappelijk onderzoek in de jaren zeventig en tachtig werd veel waarde gehecht aan de rol van leeftijdgenoten bij ontwikkeling van roken en drinken. In met name cross-sectionele studies werd een hoge correspondentie in gedrag en attitudes gevonden tussen die van een individu en zijn of haar beste vriend, klasgenoten of vriendengroep (Engels, 1998, 1999). Meestal werd geconcludeerd dat deze homogeniteit ontstond door een sterke sociale druk van vrienden op het individu om zich aan te passen. Dit beeld is genuanceerd door longitudinale studies van onder andere Kandel (1978) en Cohen (1977), in de jaren negentig gevolgd door Aloise Young en collega's (1994), Ennett en Bauman (1994), Urberg et al. (1997) en ook door mijzelf en collega's (Engels, Knibbe, Drop & De Haan, 1997; Engels, Knibbe, Drop, De Vries, & Van Breukelen, 1999; Engels, Knibbe & Drop, 1999; zie ook De Vries, Engels, Kremers, Wetzels & Mudde, 2002). Uit deze studies kwam duidelijk naar voren dat homogeniteit ontstaat door zowel beïnvloeding door vrienden en doordat jongeren vrienden selecteren die op henzelf lijken. Indien gecontroleerd werd voor de invloed van deze selectieprocessen op homogeniteit in rook- en drinkgedrag bleek dat vrienden maar weinig invloed hadden op het beginnen met roken en drinken. Dit is dus een sterke nuancering van het eerdere Engelstalige citaat. Dit leidt mijns inziens niet tot de conclusie dat vrienden maar weinig invloed hebben op het rook- en drinkgedrag van jongeren, maar toont wel aan dat een nauwkeurige studie van de wijze waarop vrienden het gedrag van jongeren beïnvloeden absoluut noodzakelijk is. Zoals ook niet alle jongeren gaan roken die opgroeien in een huis waar ouders de ene sigaret met de andere aansteken, zullen ook niet alle jongeren die omgaan met galbakken zelf galbakken worden. Ik wil een lans breken voor diepgaander onderzoek naar de factoren die leiden tot sterke aanpasbaarheid of juist onafhankelijkheid van jongeren ten opzichte van het gedrag van leeftijdgenoten. Die factoren bevinden zich in de volgende twee domeinen: groepsprocessen en individuele kenmerken. Jongeren met een lage status binnen een groep zullen eerder geneigd zijn gedrag van groepsleden over te nemen dan leden met een hoge status, vooral als het

gedrag betreft van leden met een hoge status (zie Forsyth, 1990). Uit onderzoek van Aloise Young et al. (1994) blijkt dat jongeren zich sneller zullen aanpassen aan het gedrag van jongeren waarmee ze wel bevriend willen zijn maar dat nog niet zijn dan aan het gedrag van jongeren waar ze al bevriend mee zijn. In groepen die al lang bestaan en een hoge cohesie hebben zal eerder afwijking van de norm toegelaten worden dan in groepen die pas ontstaan zijn en nog een lage cohesie hebben (Bruun, 1959). Dit soort processen is uitvoerig bestudeerd in de sociale psychologie, maar amper in relatie tot riskant gedrag van adolescenten. Het is verbazingwekkend dat sociale interacties sterk vanuit het individu worden bestudeerd in plaats van uit de persoon in relatie tot groepsleden (zie Hartup, 1996). Processen in een groep, zoals attractie en vijandigheid, gelijkheid, sociale status en cohesie, bepalen in sterke mate (de uitkomsten van) sociale interacties. Daarnaast is het noodzakelijk om het functioneren van het individu in een groep te zien in het licht van persoonlijke kenmerken en behoeftes. Drie voorbeelden. Baumeister en Leary (1995) geven aan dat één van de basale behoeften van mensen is om ergens bij te horen: “the need to belong”. Toch blijken mensen te verschillen in de mate waarin ze tot een groep willen behoren. Het idee is dat met name personen die in sterke mate tot een groep willen behoren meer belang hechten aan continuering van het lidmaatschap van de groep, en dus eerder geneigd zijn om te bezwijken voor groepsdruk, dan personen met een minder sterke behoefte aan sociale contacten. Een ander voorbeeld: jongeren die denken dat alcohol het hen veel gemakkelijker maakt om relaties met de andere sekse aan te gaan, zullen eerder geneigd zijn niet alleen veel te drinken in ‘natte situaties’ als in kroegen en op feestjes, maar ook om het drankgebruik af te stemmen op dat van een eventuele partner. Jongeren die daarentegen denken dat alcohol vooral helpt om problemen te vergeten en niet om sociaal te zijn, zullen wellicht minder geneigd zijn om te bezwijken onder sociale druk van anderen (zie literatuur over ‘drinking motives’ en ‘expectancies’, o.a. Cooper, 1994; Engels, Wiers, Lemmers, Overbeek, 2002; Wiers, 1998). En niet-rokende jongeren die wel een zeer positief beeld hebben over rokende leeftijdgenoten, het zogeheten ‘positief prototype’, zullen wellicht eerder bezwijken onder de sociale druk van rokende vrienden dan jongeren met een negatief beeld (zie Spijkerman, Van den Eijnden, Engels & Van de Mheen, 2002; Van den Eijnden & Engels, 2003). Ik vind het belangrijk om na te gaan onder welke condities jongeren zich wel of niet aanpassen aan het gedrag

van leeftijdgenoten. Dit kan uitstekend onderzocht worden door experimentele studies in het lab, maar ook in fundamenteel veldonderzoek waarbij jongeren en hun leeftijdgenoten worden gevolgd en invloed en selectieprocessen worden bestudeerd. Het is verstandig dit type onderzoek te verrichten in periodes waarin jongeren veel transities in sociale relaties ervaren, zoals de overgang van basisschool naar het voortgezet onderwijs, van het voortgezet onderwijs naar verder studeren of gaan werken (Engels, 1999; 2002a; Poulin, 2002). En het is noodzakelijk om de ontwikkeling van sociale netwerken van jongeren te bestuderen. Om dit op een adequate manier te doen is er recent aandacht voor zogeheten ‘populatiestudies’, waarin alle personen in een bepaalde leeftijdrange in een stad of regio in een onderzoek worden betrokken, om zo alle mogelijke huidige en toekomstige sociale relaties te traceren en je niet te beperken tot het bestuderen van vriendschapsrelaties in een specifieke context zoals school, club of kroeg (Stattin & Kerr, 2000). Ook komt nieuwe software voorhanden om sociale netwerken grondig te bestuderen en te analyseren (zie De Vries, 2001).

En nu terug naar het gezin. Binnen het gezinssysteem kan de invloed van leeftijdgenoten gedeeld en niet gedeeld zijn. Als broers/zussen door hun genetische gelijkheid geneigd zijn om hetzelfde type vrienden te kiezen, kunnen deze selectieprocessen gezien worden als gedeelde invloeden (zie Rose et al., 1999; Rowe, Woulbroun & Gulley, 1994). De invloed van vrienden kan ook gedeeld zijn als het een reflectie is van gedeelde normen en gedrag die kenmerkend zijn voor een bepaalde groep (o.a. gedeelde meningen en gedrag van ouders, buurt of school). De invloed van leeftijdgenoten kan uniek zijn als die er voor zorgt dat broers en zussen van elkaar verschillen. Broers en zussen hebben (behalve in het geval van tweelingen, maar die laat ik nu even buiten beschouwing) meestal niet dezelfde vrienden, en de ervaringen die ze in die vriendschappen meemaken zijn uniek. Als een niet-rokend kind vooral omgaat met rokende vrienden, terwijl zijn niet-rokende broer of zus daarentegen vooral omgaat met niet-rokers, is de kans aanwezig dat die niet-gedeelde invloeden leiden tot verschillen in ontwikkeling van rookgedrag tussen broers en zussen. Het is belangrijk om het onderscheid tussen gedeelde en unieke invloed van vrienden te maken. Dit biedt een gedifferentieerdere kijk op verschillen in rook- en drinkgedrag van kinderen in een gezin. Er is echter nog maar één studie naar verricht (Rose et al., 1999). In Nederland is er nog geen onderzoek verricht naar ge-

deelde en unieke invloeden van vrienden op verschillen en overeenkomsten in ontwikkeling van riskant gedrag tussen broers en zussen. In de komende jaren zal deze kennis er komen door bevindingen van het eerder genoemd grootschalig longitudinaal onderzoek onder gezinnen en vrienden van de kinderen.

In Nederland is er al wel onderzoek naar de rol van vrienden bij beginnen met roken in studies bij tweelingen (zie Vink, Willemsen & Boomsma, 2001; Vink, Willemsen, Engels & Boomsma, 2002). Echter, omdat het in deze papers niet duidelijk is of het gaat om dezelfde of verschillende vrienden van de tweelingen kan niet geconstateerd worden of het hier om gedeelde of ongedeelde invloeden van vrienden gaat.

In toekomstige analyses zal echter door ons in samenwerking met onderzoekers van de Vrije Universiteit empirisch worden nagegaan in hoeverre er gedeelde en unieke invloed van vrienden is op de ontwikkeling van problematisch alcoholgebruik bij tweelingen. Dit levert belangrijke informatie op voor de mogelijkheden om preventie te richten op de rol van leeftijdgenoten.

Big Family IV: Interacties tussen contexten

In de Volkskrant van 21 december 2002 deed hoogleraar verslavingszorg Wim van de Brink de uitspraak dat niet ouders maar vrienden van invloed zijn op alcoholgebruik van jongeren. Dat is een naïeve uitspraak. Van de Brink gaat er namelijk impliciet van uit dat het functioneren van jongeren in de relaties met hun ouders en leeftijdgenoten onafhankelijk is. Dat is onjuist. Het misverstand, dat met name in de jaren zeventig van de vorige eeuw erg pregnant aanwezig was, dat adolescenten in twee verschillende sociale werelden leven, die van het ouderlijk huis en die van hun vrienden, is al zeker tien jaar volledig verlaten in de ontwikkelingspsychologie zie Engels, Meeus & Deković 2001; Engels, Finkenauer, Meeus & Deković, 2001; Finkenauer, Engels, Meeus & Oosterwegel, 2002; Noom 1999; Parke & Ladd, 1992). Maar het is wel een hardnekkig misverstand. Op een extreme manier is dat verwoord door Judith Rich Harris (1995), die aangeeft dat opvoeding door ouders geen rol speelt bij ontwikkeling van kinderen en dat deze ontwikkeling met name wordt beïnvloed door de interacties die kinderen hebben met leeftijdgenoten. Zij maakt de grote fout er vanuit te gaan dat dit onafhankelijke grootheden zijn. Vandaar dat ik hier duidelijk wil maken dat deze twee werelden onderdeel maken van één universum en dat deze absoluut niet onafhankelijk zijn. Omdat dit beter licht werpt op de

indirecte manier waarop ouders het gedrag van hun kinderen beïnvloeden, is het mijns inziens cruciaal dit te realiseren.

Er is een aantal manieren waarop ouders direct en indirect invloed kunnen hebben op vriendschapsrelaties van hun kinderen. Ze kunnen invloed hebben op de selectie van vrienden, op het gedrag van huidige vrienden en op de individuele vatbaarheid van kinderen voor gedrag van vrienden. Ik zal dit uitleggen. Allereerst kan er sprake zijn van intergenerationale overdracht van normen. Ouders die sterk negatief staan ten opzichte van roken, kunnen dit overdragen op hun kinderen, die dit op hun beurt onbewust of bewust gebruiken bij de keuze om met bepaalde jongeren wel of niet om te gaan (zie Brown et al., 1993; Duncan, Ary & Smolkowski, 1995; Engels, Knibbe, Drop & De Haan, 1997). Daarnaast kan het feitelijk gedrag van ouders van invloed zijn op de vatbaarheid van kinderen voor de invloed van vrienden en op de keuze voor nieuwe vrienden. In een prospectieve studie onder 956 jongeren bleek dat kinderen van rokende ouders in het geval dat hun beste vriend rookt, dit gedrag van hun vrienden eerder overnemen dan kinderen van niet-rokende ouders (Engels, Vitaro, Den Exter Blokland & De Vries, 2002). Daarnaast bleek dat niet-rokende jongeren bij het aangaan van nieuwe vriendschappen eerder niet-rokende vrienden selecteerden in het geval hun ouders niet rookten dan kinderen van rokende ouders. Ouders kunnen ook op een meer directe manier de vriendschapsrelaties van hun kinderen reguleren. Mounts (2002) heeft onlangs een model voorgesteld waarin vier strategieën van ouderregulatie van vriendschapsrelaties gespecificeerd zijn: verbieden (als ouder aangeven dat je niet wilt dat hij/zij met een bepaalde vriend omgaat), negeren (absoluut niet interfereren in de relaties), ondersteunen (een omgeving bieden waarin kinderen het aangenaam vinden hun vrienden mee naar huis te nemen) en sturen (discussie met kind over de consequenties van omgang met specifieke vrienden). Uit haar longitudinale onderzoek (Mounts, 2002, maar zie ook Poulin, 2002) blijkt dat met name ondersteuning leidt tot omgang van jongeren met prosociale vrienden die geen probleemgedrag vertonen, terwijl verbieden en negeren averechts werkt.

Breder gezien oefenen ouders invloed uit op de reikwijdte en de mogelijkheden van kinderen om met bepaalde leeftijdgenoten om te gaan door de omgeving of buurt waar ze gaan wonen of de school waar adolescenten hun opleiding gaan volgen. Veel studies geven aan dat het wonen in achterstandswijken de kans op gezond-

heidsrisico's doet toenemen. Jongeren die opgroeien in een buurt waarin druggebruik, inbraken en vandalisme hoogtij vieren, zijn eerder geneigd om dit gedrag over te nemen dan jongeren die in een rijke kakbuurt opgroeien. Ook de buitenschoolse activiteiten die een kind onderneemt, zoals sport, verenigingsleven of hobby's spelen hierbij een rol (zie Mahony & Stattin, 1997; Mahoney, Stattin & Magnusson, 1998). Het mag voor iedereen duidelijk zijn dat als je kind actief is in de parochie het minder kans heeft om te gaan drinken dan als hij/zij bij de plaatselijke voetbalclub is en met leeftijdgenoten na de trainingen in de kantine verblijft, of dat jongeren die vrijdag- en zaterdagavond van tien tot vier uur 's nachts in de plaatselijke kroeg hangen meer kans hebben om dronken te worden dan kinderen die de avonden thuis doorbrengen. Ouders kunnen een rol spelen bij de keuze voor vrijetijdsbestedingen, zeker in de kindertijd en de vroege adolescentie. Met name in de kindertijd en het begin van de adolescentie brengen kinderen veel tijd door met hun beste vrienden bij hen thuis. Als adolescenten hun vrienden mee naar huis nemen, worden deze vrienden geconfronteerd met het gedrag van de ouders van hun vriend of vriendin (Engels, 2000). Zeker wanneer dit gedrag afwijkt van dat van de eigen ouders kan dit van invloed zijn op de meningen en gedachten over de voor- en nadelen van dit gedrag. In een gezin waar bijvoorbeeld beide ouders roken, is duidelijk de impliciete norm dat roken toelaatbaar en geaccepteerd is. Als laatste wil ik ingaan op de rol die ouders kunnen spelen bij de individuele vatbaarheid van jongeren voor de invloed van vrienden. In een studie onder Amerikaanse jongeren tonen Mounts en Steinberg (1995) aan dat jongeren met autoritatieve ouders minder vatbaar zijn voor de 'verderfelijke' invloed van hun vrienden dan jongeren met niet-authoritatieve ouders. Wijzelf toonden aan dat jongeren met ouders die op een manipulatieve manier controle probeerden uit te oefenen eerder geneigd waren om delinquent gedrag van hun vrienden over te nemen dan jongeren met ouders die dit niet deden (Engels, 2002b).

Natuurlijk is het geen eenrichtingsverkeer, de omgang van jongeren met hun leeftijdgenoten stuurt ook de acties en reacties van ouders (Harris, 1995). De nieuwe ervaringen die kinderen opdoen met vriendjes, en dat kun je al op zeer jonge leeftijd zien op het kinderdagverblijf en op de basisschool, vinden hun reflectie in hun gedrag met ouders. Het feit dat mijn oudste dochter mij meer dan een jaar aan mijn hoofd heeft gezeurd om oorbellen komt niet door mij, mijn vrouw of mijn andere

dochter, dit komt door de omgang met oorbeldragende kinderen op school. Desalniettemin is het belangrijk om niet alleen te kijken naar hoe kinderen afzonderlijk functioneren in hun relaties met leeftijdgenoten en met ouders, simpelweg omdat deze relaties niet onafhankelijk zijn. Het is noodzakelijk om onderzoek uit te voeren dat recht doet aan de diversiteit en samenhang van sociale interacties van jongeren in verschillende groepen en contexten.

Het kind als initiator

Onlangs is door Marcel van Aken (2002) gepleit voor meer aandacht voor interacties tussen persoon en omgeving in pedagogisch onderzoek naar probleemgedrag. Hij doelt op de wijze waarop persoonsfactoren invloed hebben op de effecten van omgevingsfactoren op individuele ontwikkeling en wijst op het gegeven dat wij in ons onderzoek vaak uitgaan van sterke directe effecten van opvoeding op gedrag van kinderen zonder rekening te houden met specifieke eigenschappen of behoeftes van het kind. Dat is onverstandig. Uit mijn relaas tot nu toe mag duidelijk zijn dat ik zijn mening volkomen deel. In mijn optiek is het cruciaal om de complexiteit van sociale interacties in groepen te onderkennen.

Een mooi voorbeeld van het belang van interacties tussen persoon en omgeving komt uit onderzoek van Stattin en Trost (1999) naar de effecten van lichte kindermishandeling (het zogeheten pedagogisch tikje) op ontwikkeling van problemen bij adolescenten en jong volwassenen. In de SOLNA-studie hebben ze kinderen vanaf 4 jaar gevolgd tot hun 35ste. Ze hebben een onderscheid gemaakt tussen kinderen die al op 4-jarige leeftijd problemen hadden met aandacht en impulscontrole en kinderen die daar geen problemen mee hadden. En ze hebben ook een onderscheid gemaakt tussen kinderen die mishandeld werden ('spanking') en kinderen waarbij dat niet het geval was. Wat bleek: alleen de kinderen die op jonge leeftijd zowel mishandeld werden als zelf problemen met emotie en gedragsregulatie hadden bleken daar op latere leeftijd nog nadelige gevolgen van te ondervinden (bv. meer problemen bij sociale relaties, op school en in het werk). Echter, bij kinderen die geen problemen met hun gedragsregulatie hadden was er geen enkel negatief bijeffect van de lichte mishandeling. Kortom, alleen bij een bepaald type kinderen had negatief gedrag van ouders invloed op ontwikkeling van kinderen. Maar interacties tussen persoon en omgeving zijn niet alleen relevant voor inter-

acties tussen ouder en kind. In een longitudinale studie onder 1254 12-13-jarigen hebben Kim Custers, Bill Hale en ik gekeken of met name jongeren met emotionele problemen vatbaar zijn voor de invloed van vrienden om delinquent gedrag te vertonen (Custers, Hale & Engels, 2002). Het basale idee was dat jongeren met weinig zelfvertrouwen en gevoelens van eenzaamheid meer belang hechten aan het instandhouden van goede relaties met leeftijdgenoten. Om dat voor elkaar te krijgen zouden ze gevoeliger zijn voor de druk van vrienden om bepaald gedrag over te nemen. Ons idee werd bevestigd door de bevindingen. Met name jongeren met emotionele problemen waren geneigd om delinquent te worden als hun vriend dit gedrag ook vertoonde (zie ook paper van Engels, Noom, Overbeek & Hale, 2002). Een ander voorbeeld komt uit onderzoek van een promovendus van mij, Sander Bot. Hij vond in een longitudinaal onderzoek naar vrienden en alcoholgebruik onder 1125 adolescenten dat met name jongeren met een lagere sociale status dan die van hun beste vriend geneigd zijn zich in hun alcoholgebruik aan te passen aan dat van hun vriend (Bot, Engels, Knibbe & Meeus, 2002).

Eén van onze projecten is expliciet gebaseerd op het idee dat persoonskenmerken effect hebben op de rol die de omgeving heeft op ontwikkeling van rookgedrag van kinderen. In een prospectieve studie bij meer dan 11.000 adolescenten gaan we na in hoeverre kinderen met astma gevoeliger zijn voor de impact van meningen en gedrag van hun sociale omgeving op het beginnen met roken dan kinderen zonder astma (Engels & Van den Eijnden, 2001). In dit project gaan we, samen met onderzoekers van het Instituut voor Leefwijzen en Verslaving in Rotterdam, op zoek naar subgroepen van jongeren die door hun lichamelijke constitutie wellicht extra gevoelig zijn voor het gedrag van hun omgeving.

Het is verstandig af te stappen van alleen te kijken naar directe effecten van sociale omgevingsfactoren op riskant gedrag van jongeren. Meer recht aan de werkelijkheid doet onderzoek naar interacties tussen persoonlijke factoren, zoals persoonlijkheid, psychisch welbevinden, sociaal functioneren en lichamelijke gesteldheid en groepsfactoren, op de mate waarin personen vatbaar zijn voor invloed van groepsleden.

Fervente fouten

Onderzoek verrichten is het vermijden van fouten die de geldigheid en generaliseerbaarheid van conclusies aantasten. Veel van deze fouten zijn van een dusdanig ka-

liber dat ze soms onderzoek zinloos maken. Een aantal fouten zal ik hier kort bespreken, en ik zal voorbeelden geven van hoe ze tot verkeerde conclusies kunnen leiden. Alhoewel sommige problemen erg voor zich spreken, worden ze nog steeds veel gemaakt in hedendaags onderzoek in mijn vakgebied. Mijn pleidooi hier is om er stil bij te staan en ze daarna voor eens en voor altijd te vermijden.

Onze eerstejaars studenten leren we dat uitspraken over causaliteit niet gemaakt kunnen worden in correlatieve onderzoek. Toch doen we dat. Het mooiste voorbeeld is te vinden bij Steinberg en collega's (zie Steinberg, 2001), die vanaf begin jaren tachtig van de vorige eeuw studies hebben opgezet naar de rol van opvoedingsstijlen bij probleemgedrag van kinderen en adolescenten (zie Kerr & Stattin, 2002). Vele bevindingen van cross-sectionele studies zijn gepubliceerd in toptijdschriften met uitspraken over de effecten van opvoedingsstijlen op probleemgedrag zonder dat rekening werd gehouden met de richting van verbanden. Alhoewel Steinberg wel degelijk longitudinale studies heeft opgezet waardoor genuanceerdere uitspraken over richting van verbanden mogelijk zijn, heeft hij in die studies weer niet de goede analyses verricht (Lamborn, Mounts, Steinberg & Dornbusch, 1991). In mijn optiek kan dit niet meer. In toekomstig onderzoek moet alleen gewerkt worden met designs die uitspraken over richting van verbanden mogelijk maken, en dat betekent óf experimenteel óf longitudinaal onderzoek (zie Engels, 1998). Punt.

Wat we ons wel goed moeten realiseren, is dat we ook in goed opgezette longitudinale studies waarin we de ontwikkeling van kinderen of gezinnen volgen alleen maar een benadering van de richting van verbanden kunnen krijgen. Om een voorbeeld te geven: in een recente studie van Buist en collega's (2002) is een model getoetst waarin gekeken is naar de effecten van kwaliteit van hechtingsrelaties van 12-16-jarigen aan hun ouders op ontwikkeling van probleemgedrag en vice versa. Uit de bevindingen blijkt dat vooral probleemgedrag de kwaliteit van de hechtingsrelatie bepaalt en niet andersom. Dat weet je echter niet zeker. Het begin van het onderzoek is namelijk niet het begin van de interacties tussen ouders en kinderen. Het verband tussen kwaliteit van de hechtingsrelatie en probleemgedrag bij het begin van het onderzoek is immers de resultante van miljoenen en miljoenen interacties in dat gezin. En die eerdere interacties zijn meestal niet gemeten: de richting daarvan kan niet vastgesteld worden. Een oplossing voor dit probleem is er denk ik amper. Maar dit betekent wel dat conclusies voorzichtiger moeten worden getrokken.

Hiermee komen we bij de tweede fout: geen rekening houden met bi-directionaliteit in relaties. Een paar jaar geleden brak Maja Deković (1999) in haar oratie een lans voor beter zicht op richting in verbanden tussen ouders en kinderen. Ik schaam me geheel achter haar. Het beste voorbeeld van hoe gebrek aan aandacht voor bi-directionaliteit leidt tot verkeerde conclusies komt van twee studies van Margaret Kerr en Hakan Stattin (2000ab) naar het begrip 'monitoring'. Zij gaven aan dat in veel studies kennis van ouders over de activiteiten van hun kinderen preventief werkt op de ontwikkeling van probleemgedrag zoals agressie en delinquentie bij hun kinderen. Hoe meer ouders weten over hun kinderen, hoe minder snel die kinderen probleemgedrag vertonen. Oké, de vraag is dan hoe ouders aan die kennis komen. Meestal werd er vanuit gegaan dat ouders door te communiceren met het kind en het te controleren kennis verwerven. Kerr en Stattin hadden echter een alternatieve verklaring: ouders verwerven kennis doordat kinderen dingen vertellen aan hun ouders. Uit hun bevindingen bleek evident dat kennis door ouders niet ontstond door wat ouders doen, maar door wat kinderen zeggen. Dit pleit voor aandacht voor bi-directionaliteit in theoretische en analytische modellen en ook voor intensievere concentratie op de rol van kindfactoren als de effecten van opvoeding worden onderzocht.

De derde fout die vaak wordt gemaakt is het negeren van fases van ontwikkeling in riskant gedrag. De rol van de sociale omgeving kan verschillen al naar gelang de fase waarin de adolescent zich bevindt. Vrienden hebben wellicht op een andere manier invloed op het experimenteren met roken dan op het stoppen door regelmatige rokers. Als kinderen beginnen met drinken is dit vaak samen met ouders. Het regelmatig en overmatig drinken vindt echter meestal plaats in gezelschap van vrienden. Manieren van ouders om het alcoholgebruik van hun kinderen te reguleren zijn daardoor wellicht effectiever in de vroege dan in de late adolescentie. Met andere woorden, onderzoek naar de rol van omgevingfactoren naar riskant gedrag moet fases van gedragsontwikkeling in ogenschouw nemen. Diverse theorieën over fases van beginnen, continueren en stoppen van gewoontegedrag als roken en drinken zijn ontwikkeld (zie Kremers, 2002; Leventhal & Cleary, 1980; Prochaska & Diclemente, 1991; Werch & Anzalone, 1995). Van cruciaal belang is het toepassen van theorieën in het licht van de fases van ontwikkeling.

Een andere fout is het vertrouwen op één bron van informatie. Onderzoek bij ver-

schillende actoren is noodzakelijk. Een voorbeeld van die noodzaak. In een pilotonderzoek hebben we vader, moeder en een adolescent in het gezin gevraagd naar rook-specifieke opvoedingstrategieën, dus de verschillende manieren van ouders om met roken om te gaan (Engels & Willemsen, 2002; Engels & Spruijt, 2002). Hieruit bleek dat ouders en kind sterk verschilden in hun oordelen over wat ouders doen. In dit geval bleek met name de moeder erg positief te zijn over wat zij allemaal deed om het kind te weerhouden te gaan roken, terwijl het oordeel van de vader over roken veel dichter in de buurt kwam van dat van het kind. Het gaat me hier niet om een uitspraak over de waarheid, maar om de verschillende visies van personen in groepen weer te geven. Maar het zal duidelijk zijn dat als gezinsleden sterk verschillen in hun mening over bijvoorbeeld de beoordeling van sociale interacties dit zijn weerslag heeft op verschillen in individuele ontwikkeling van gezinsleden. De vier fouten die ik genoemd heb worden veel gemaakt en leiden vaak tot verkeerde interpretaties van empirische werkelijkheden. Dat moeten we zien te voorkomen in toekomstig onderzoek. Hoe? Welnu, door longitudinaal onderzoek op te zetten waarin de ontwikkeling van riskant gedrag wordt gevolgd, waarin verschillende actoren worden ondervraagd en zowel de sturende rol van de sociale omgeving als het individu wordt bestudeerd.

Voorspelbaarheid

Wat is het doel van ons onderzoek: achteraf begrijpen of vooraf voorspellen?

Achteraf verklaren kunnen we wat mij betreft aan Jomanda overlaten. Theoretische modellen in mijn vakgebied hebben als primaire doel om niet achteraf gedrag accuraat te kunnen interpreteren maar om op basis van kennis over individuele kenmerken en sociale contexten uitspraken te kunnen doen over toekomstig gedrag (zie Engels, Knibbe & Drop, 1999). Ik betwijfel of we in staat zijn om toekomstig gedrag goed te verklaren met de huidige methodieken. Dit doet me denken aan *Minority Reports*, een recente film van Steven Spielberg, waarin Tom Cruise als agent bij een organisatie werkt die personen voordat ze een ernstige misdaad begaan opsluit, omdat de organisatie kan voorspellen wie in de toekomst een moord begaat of niet. Het toppunt van preventie. Dit zou voor sommigen een prettig vooruitzicht zijn, maar in feite is dat een illusie. De ervaring leert namelijk dat we maar een beperkt deel van het menselijk gedrag kunnen voorspellen (zie ook prospectieve studies

naar effecten van hechting aan ouders op ontwikkeling van probleemgedrag (Overbeek, Vollebergh, Engels & Meeus, 2003ab) en sociale relaties (Engels et al., 2001; Engels, Deković, Finkenauer & Meeus, 2002). Van den Boom en Majdandzic (2002) argumenteren dat de nieuwe ontwikkelingen in de pedagogiek, de ontwikkelingspsychologie en de kinderpsychiatrie er niet toe leiden dat wij het gedrag van kinderen beter kunnen voorspellen: ze onderschrijven de onberekenbaarheid van gedrag en de grote rol van toeval.

Desalniettemin is het belangrijk op te merken dat zelfs als met een theoretisch model maar 5% van een specifiek gedrag zoals roken juist kan worden voorspeld, een interventie middels zo'n model behoorlijk effectief kan zijn. Als via een specifieke interventie slechts 5% van de jongeren van het roken kan worden weerhouden, zou dit toch een enorm succes zijn en in Nederland op termijn voor een significante daling in mortaliteit leiden (zie Rosenthal, 1990). Echter, het is onjuist om zo'n model te gebruiken als diagnostisch instrument voor voorspelling van gedrag in individuele cases.

De vraag is waarom wij tot nu toe maar zo weinig variantie in menselijk gedrag zoals rook- en drinkgedrag kunnen voorspellen. Heeft dit te maken met toeval en de onberekenbaarheid van de menselijke natuur? Of heeft het te maken met de manier waarop wij meten? Ik denk het laatste.

Even een inleiding om dit probleem te tackelen. Een paar jaar geleden begon ik als postdoc in Utrecht. Daar werd ik voor het eerste geconfronteerd met pedagogisch onderzoek. In dat postdocschap zou mijn eerste paper gaan over de relatie tussen opvoeding en vriendschapsrelaties van jongeren met analyses op secundaire data. Dus ik vroeg, naïef als ik was, welke lijst gebruikt werd om opvoeding te meten. Hoongelach viel mij ten deel. Ik kwam er snel achter dat er tientallen instrumenten in omloop zijn om dit gedrag te meten. Dat zorgt voor verwarring. Daarnaast is er een tweede probleem. Uit een mooi proefschrift van Leonore Gerrits over meting van opvoeding bij beide ouders, kinderen en experts bleek dat er amper correspondentie is tussen hoe ouders denken dat ze hun kinderen opvoeden en hoe kinderen denken dat ze opgevoed worden (Gerrits, 2000). Daarnaast is het goed te weten dat er meer overeenstemming is tussen de rapportage van kinderen over het gedrag van hun ouders en dat van experts die via observaties de opvoeding hebben beoordeeld, dan tussen rapportage van ouders en experts (Cook & Goldstein, 1993). De waarheid

zit tussen de oren (zie Rutter, 2002). In de literatuur wordt heel verschillend omgesprongen met dit probleem. Sommige onderzoekers gebruiken alléén data verkregen bij ouders, alléén percepties van kinderen, of combinaties van rapportages en/of observaties. Maar ook als er observaties gebruikt worden, blijft het probleem dat er weinig overeenstemming is in metingen van concepten middels vragenlijsten en observatieratings (Rutter, 2002). Dit pleit echt voor gebruik van diverse methodieken om oordelen over gedrag als opvoeding te meten.

Onvoorspelbaarheid kan nog steeds te maken hebben met de simpliciteit van onze metingen, en niet zozeer met de complexiteit van mensen of met de simpliciteit van onze theorieën. Wat doen we meestal? Wij gaan als onderzoekers naar mensen toe, leggen hen een testbatterij vragenlijsten voor of verrichten observaties op een behoorlijk artificiële manier (taakjes of discussie-opdrachten) en denken dat we daarmee een goed beeld hebben van wat er gebeurt in gezinssystemen en subsystemen (interacties bijvoorbeeld tussen ouders of tussen broers en zussen). In longitudinaal onderzoek doen we hetzelfde, alleen vaker. We nemen vragenlijsten af, verrichten psychofysiologische metingen of doen observaties en komen dan na 1, 2 of 3 jaar terug en verrichten dan exact dezelfde metingen. De fout die we maken is dat we door opnieuw een snapshot te nemen inzicht denken te krijgen in ontwikkelingen van individuen en groepen. In het meeste prospectieve onderzoek wordt vergeten te meten wat er tussentijds is gebeurd. Dat is onverstandig zeker als het gaat om dynamische interacties tussen gezinsleden die als groep maar ook individueel volop in ontwikkeling zijn.

Big Family V: Natuurlijke Settings

Deze gedachten over voorspelbaarheid van gedrag, meetinstrumenten en designs leiden bij mij tot het volgende voorstel tot onderzoek. Voordat ik dit uitleg wil ik aangeven dat ik niet verwacht dat dit type onderzoek in de komende 5 jaar van de grond komt. Maar wel in de komende 10-15 jaar. En u moet dan in het achterhoofd houden dat ik hier bij de Katholieke Universiteit Nijmegen benoemd ben op mijn 32ste. Dus stel dat ik tot mijn pensioen hier werk, heb ik ook nog zeker 30 jaar te gaan. Ik vind dat dit vooruitzicht mij legitimeert en eerlijk gezegd ook dwingt om verder vooruit te kijken, en wellicht ook heeft geleid tot science-fiction-achtige ideeën. Ik ben van mening dat veel van de problemen in theorie en methoden van onder-

zoek komen doordat we niet goed meten en niet vaak genoeg meten. Ik pleit voor onderzoek in natuurlijke settings. Dit betekent intensieve metingen waarbij individueel gedrag en interacties in groepen op de voet worden gevolgd. Denk aan Big Brother of denk aan de recente MTV-hit The Osbornes, waarbij groepen en gezinnen nauwlettend worden gevolgd. Doordat we minutieuze informatie krijgen over sociale interacties, kunnen we gedegener uitspraken doen over fenomenen zoals sociale voorkeuren, attributies, sociale beïnvloeding, verbale en non-verbale communicatie en emoties.

Mijn voorstel is om in de komende jaren onze theorieën te toetsen middels designs waarbij we een groep jongeren volgen in belangrijke sociale contexten, namelijk thuis, op school en in hun vrije tijd. Dit betekent dat in een groot aantal gezinnen camera's in huis moeten worden geplaatst, waarbij gedurende een paar maanden per jaar dagelijks interacties opgenomen en gecodeerd worden. Met name computersoftware moet ontwikkeld worden om de uren beeld- en geluidsmateriaal te kunnen coderen. En er moet statistische software worden ontwikkeld om de complexe afhankelijke data te kunnen analyseren en te relateren aan eigen oordelen van gezinsleden. Jongeren moeten dan ook gevolgd worden in hun interacties met leeftijdgenoten in een context waarin ze veel tijd doorbrengen: op school. Ook hier kunnen camera's en geluidsofname apparatuur worden geïnstalleerd om individueel gedrag en sociale interacties te traceren. Bij buitenschoolse activiteiten is het zeer moeilijk gedrag te observeren. In dat verband is het een idee om zogeheten 'beepers' te gebruiken (Kubey, Larson & Csikszentmihalyi, 1996; Richards, Crowe, Larson & Swarr, 1998), waarbij we respondenten vragen om op vaste tijdstippen een aantal vragen over hun emoties, activiteiten en reacties te beantwoorden. Hiermee kunnen meer betrouwbare gegevens over bijvoorbeeld emoties maar ook interacties en dagelijks alcoholgebruik en rookgedrag worden verkregen.

Dat ik meting van gedrag in natuurlijke settings belangrijk vind, blijkt ook uit het NWO-project waarbij we in samenwerking met onderzoekers van de Universiteit Utrecht en Universiteit Maastricht in een kroeg op de universiteit drinkgedrag van jongeren in hun vriendengroep longitudinaal gaan volgen. We willen in deze studie vaststellen welke factoren (bijv. individuele karakteristieken en groepsprocessen) verantwoordelijk zijn voor individuele verschillen in drinkgedrag. Dit type onderzoek biedt ook de mogelijkheid om fysiologische metingen te verrichten. In het

kader van de kroegstudie kan je denken aan het meten van stress voor en na het experiment om vooral na te gaan of personen die stress ervaren eerder geneigd zijn gedrag van anderen over te nemen dan personen die geen stress ervaren. Het voordeel van onderzoek in natuurlijke settings is dat gedrag nauwkeuriger kan worden gemeten maar ook dat we de stabiliteit van dit gedrag beter in kaart kunnen brengen. Om het belang van dit laatste aan te geven wil ik iets vertellen over het werk van Tom Dishion. In hun instituut in Oregon volgen Dishion en zijn collega's al sinds 1985 225 jongens (oa. Dishion, Bullock & Nelson, 2002; Dishion & Nelson, 2002). Hiertoe ondervragen ze die jongens middels vragenlijsten en observeren ze ook interacties van die jongens met hun ouders en met leeftijdgenoten. Dishion doet nu onderzoek naar 'entropie'. Dit concept geeft de veranderingen en stabiliteit in gedrag aan. De assumptie is dat lage entropie in ouderlijke controle (betekent dus consistent gedrag over tijd: hoog of laag) tot minder probleemgedrag leidt dan hoge entropie (inconsistent gedrag: zie Dishion & Nelson, 2002). Die entropie stelt Dishion regelmatig vast door bij ouders en hun kinderen metingen te verrichten. Ook vindt hij in zijn studies dat in gezinnen met lage entropie in het gedrag van de opvoeders de kinderen het minst delinquent zijn. Hoge entropie (veel wisselingen) leidt alleen tot minder probleemgedrag bij jongeren als entropie bestaat uit vermindering van ouderlijke betrokkenheid over langere tijd, en dan ook nog alleen bij kinderen die geen deviante vrienden hebben. Vermindering van ouderlijke betrokkenheid (hoge entropie) leidt na verloop van tijd wel tot meer probleemgedrag van kinderen als deze in aanraking komen met deviante vrienden.

Alleen onderzoek met intensieve metingen bij kinderen in hun relaties in het gezin en met leeftijdgenoten kan uitsluitend geven over dit type kwesties (zie ook Engels, 2002a). Dit gebeurt op een vergelijkbare manier momenteel ook in een net opgezette studie van de onderzoekers Margaret Kerr en Hakan Stattin, die in een populatiestudie bij 10-18-jarigen en ouders in twee kleine gemeenschappen in Zweden tien jaar gaan volgen. In deze studie zal zeer nauwgezet de ontwikkeling van personen in en met hun sociale omgeving (broers en zussen, ouders, vrienden, intieme partner) worden gevolgd. Deze voorbeelden van Amerikaanse en Zweedse studies geven nog sterker het belang van intensieve metingen in natuurlijke settings aan. U vraagt zich af of dit type onderzoek ethisch verantwoord is. Ik denk het wel. Zolang respondenten weten waaraan ze blootgesteld worden en wat er met de informatie

wordt gedaan, is er geen probleem. Het is mijn voornemen om de komende jaren subsidies te verwerven voor dit type onderzoek, omdat ik ervan overtuigd ben dat het antwoorden kan geven op vragen die we wel gesteld maar nog niet beantwoord hebben.

Stop de trend

Aan het begin van mijn oratie heb ik duidelijk gemaakt dat een substantieel deel van de Nederlandse jeugd rookt en te veel en te vaak drinkt en dat dit evidente consequenties voor de gezondheid met zich meebrengt. Er wordt veel te weinig geld uitgetrokken voor fundamenteel onderzoek naar oorzaken van dit type riskant gedrag. Ik pleit voor hernieuwde aandacht voor twee van de grootste gezondheidsproblemen van deze tijd. Ik wil nu aangeven wat het beleid nu is en welke veranderingen nodig zijn.

Wat zijn de methodieken om dit gedrag terug te dringen? In mijn optiek vooral primaire en secundaire preventie-activiteiten en beleid. Vormen van primaire preventie zijn met name massamediale campagnes en lesprogramma's op scholen.

Secundaire preventie bestaat uit het voorlichten en adviseren van rokende jongeren over manieren om te stoppen of te adviseren om op een dusdanige gereguleerde manier alcohol te consumeren dat dit niet leidt tot problemen voor henzelf en anderen. Beleid kan bestaan (en begrijp me goed, dit zijn mogelijkheden, niet mijn mening) uit het verhogen van de prijs, het restricties aanleggen op beschikbaarheid, het aan banden leggen van reclame-uitingen en het verhogen van leeftijdsgrenzen voor gebruik en aanschaf van middelen.

Een aantal van die preventie-activiteiten en beleidsmaatregelen wordt in Nederland toegepast, en ook intensiever toegepast in de laatste decennia. Echter, de prevalentiegegevens over middelengebruik in de laatste tien jaar zorgt bij mij voor een pessimistisch beeld over de effectiviteit van deze activiteiten en maatregelen. Uit diverse meta-analyses en reviews, uitgevoerd in Nederland, de Verenigde Staten en Groot-Brittannië (oa., Bruvold, 1993; Cuijpers, 2002, Cuijpers et al., 2002; Tobler et al., 2000; White & Pitts, 1998) blijkt dat de effectiviteit van massamediale campagnes en programma's op scholen minimaal is. Het is de huidige massamediale campagnes niet aan te rekenen omdat er van een dusdanig minimale interventie in het leven van mensen niet verwacht kan worden dat deze impact heeft op mensen, en zeker

niet op gewoontegedrag zoals roken en drinken. We investeren nu wel tijd en energie in programma's op scholen. Uit een evaluatie van het programma Gezonde School en Genotmiddelen, dat wordt gecoördineerd door het Trimbos Instituut en wordt geïmplementeerd op 73% van de scholen in Nederland, blijkt dit lesprogramma amper effect te hebben op het rook- en drinkgedrag van jongeren. Uit dit onderzoek bleek zelfs dat scholieren die dit programma volgden meer kans hadden om marihuana te gebruiken dan jongeren die dit programma niet volgden (Cuijpers et al., 2002). Recente gegevens over een grootschalig preventieproject uitgevoerd in zes Europese landen, het zogeheten ESFA-project, zijn bedroevend. Jongeren die in Nederland het programma volgden bleken zowel op de korte als lange termijn geen enkele baat te hebben bij het programma in vergelijking met een controlegroep die dit programma niet volgde (Maingay & Willemsen, 2002). Het is moeilijk aan ouders en leraren uit te leggen dat het volgen van een lesprogramma over gezondheid en middelengebruik tot weinig leidt en in het ergste geval jongeren aanzet tot gebruik. Het gebrek aan substantiële effecten van die campagnes moet nu echt een keer leiden tot een serieuze discussie over de vraag of we op de ingeslagen weg moeten doorgaan.

Ik wil een aantal argumenten noemen waarom we er niet in geslaagd zijn om een vuist te maken en ook direct ingaan op een paar oplossingen die ik heb bedacht. Allereerst een bevinding (KPMG, 2001). In 1999 werd in Nederland zo'n 101 miljoen euro door de alcoholbranche besteed aan reclame, terwijl de uitgaven voor landelijke voorlichting over alcohol slechts 1,4 miljoen euro bedroeg. Dit is een lachertje. Ieder kind kan je vertellen dat het extreem moeilijk is met zo'n laag budget een vuist te maken tegen de krachten van de alcoholbranche. Mijn eerste argument heeft te maken met het liberale, of beter gezegd lakse standpunt van de overheid. De Nederlandse overheid geeft zeer weinig geld aan organisaties die voorlichting geven en aan preventie doen, zoals Stivoro, NIGZ en het Trimbosinstituut, maar ook regionale GGD- en CAD-instellingen. Dit weegt niet op tegen de krachten die er vanuit de industrie via marketing en reclame worden gericht op jongeren. Deze instellingen werken met zeer beperkte budgetten, hetgeen er toe leidt dat de reikwijdte en effectiviteit van hun aanpak, hoe goed opgezet en bedoeld ook, zeer beperkt zijn. De overheid investeert te weinig in de industrie teveel. Terwijl eurocommissaris David Byrne in het laatste jaar diverse voorstellen heeft gedaan om reclameuitingen

in de ban te doen, blijft Nederland achter. Alhoewel er in sommige gremia absoluut niet lacherig wordt gedaan over een verbod op chocoladesigaretten, schudden in Nederland veel politici meewarig hun hoofd. Zeer kortzichtig. In Nederland mogen licht alcoholische dranken niet verkocht worden aan personen jonger dan 16 jaar. Verschillende incidenten, denk even aan de zeer jonge leeftijd van de Volendamse jongeren die op nieuwjaarsnacht 2000-2001 slachtoffer werden van een brand in café Het Hemeltje, geven duidelijk aan dat hier enerzijds absoluut de hand mee wordt gelicht en laten anderzijds zien dat de wetgeving niet op naleving ervan wordt gecontroleerd.

Zolang er financieel en beleidstechnisch niet méér vanuit de overheid wordt geïnitieerd, hoeven we niet te verwachten dat er de komende jaren substantieel wat zal veranderen aan de prevalentie van rook- en drinkgedrag van jongeren, en dus ook niet aan de morbiditeit en mortaliteit door rook- en alcoholverslaving in de toekomst. Dat is geen probleem als we alcoholmisbruik of rookgedrag van jongeren niet willen terugdringen. Maar dat moet dan wel iedereen beseffen. Vergeet niet, wij zijn de onwetendheid voorbij. Iedereen weet wat de nadelige consequenties van roken zijn; een tienjarige kan dit uitleggen. Maar om nu bij jongeren die ondanks deze kennis willen gaan roken ervoor te zorgen dat ze er toch niet aan beginnen, en als ze toch zijn gaan experimenteren ze te helpen met stoppen, vraagt veel, zeer veel geld.

Een tweede argument heeft te maken met de opzet en uitvoering van preventie-activiteiten. Vanuit diverse studies weten we dat een eenmalig interventie niets oplevert. Eén keer een week een programma op school volgen of een paar spotjes op televisie zien leidt in het beste geval tot bewustwording op het moment en goede voornemens op de korte termijn, maar op lange termijn tot niets. Dit betekent dat herhaling ontzettend belangrijk is en dat programma's dienen te zijn aangepast aan de specifieke ontwikkelingsfase waarin jongeren zich bevinden. Een 12-jarige moet op een andere manier aangesproken worden dan een 16-jarige. In mijn optiek dienen programma's in het voortgezet onderwijs niet eenmalig alcoholgebruik of roken te bespreken, maar dient het ieder jaar terug te komen. Als wij het belangrijk vinden moeten we dat aan de jongeren duidelijk maken. Geen 'single bullet', maar een geïntegreerd programma dat eigenlijk continu, maar tenminste op verschillende momenten in het leven van een adolescent ingrijpt (zie ook Lewis, 1997; Van Aken, 2002).

Er is een derde reden waarom veel voorlichting en preventie niet werkt. Goede programma's behoren geënt te zijn op wetenschappelijke kennis over determinanten van gedrag. Veel van de huidige preventieprogramma's zijn mijns inziens gebaseerd op de verkeerde aannames over determinanten van rook- en drinkgedrag. Eerste voorbeeld. Stel, als jongeren die denken dat roken stoer is gaan roken, dan zou ik de attitude 'roken is stoer' moeten veranderen bij die jongeren in 'roken is niet-stoer' of 'roken is voor mietjes', omdat er dan minder kans is dat ze gaan roken. Logisch. Echter, dan moet je wel zeker weten dat die attitude belangrijk is bij de overweging om te gaan roken. We denken vaak dat roken (en ook drinken) rationeel gedrag is en dat cognities van mensen over riskant gedrag belangrijk zijn bij het beginnen en continueren ervan. Jarenlang zijn vanuit theorieën over attitudevorming (zie Eagly & Chaiken, 1994; Fishbein & Ajzen, 1975; Petraitis, et al., 1995) en eigen effectiviteit (oa. Ajzen, 1991; De Vries et al., 1988; Rogers, 1985) vele voorlichtings- en preventieprogramma's opgezet. De focus op deze theorieën wordt gevoed door een overvloed aan cross-sectionele studies naar het belang ervan bij roken, drinken en druggebruik. Niettemin, zoals ik al eerder aangaf, aantonen dat concepten met elkaar samenhangen is iets anders dan het voorspellen van (veranderingen in) datzelfde gedrag (zie Engels et al., 1999). Recente longitudinale studies geven overduidelijk aan dat cognities zoals attitudes, eigen effectiviteit, uitkomstverwachtingen en sociale normen niet in sterke mate veranderingen in riskant gedrag voorspellen. Ik geef twee voorbeelden. Kremers (2002) laat in een longitudinale studie zien dat attitudes en gevoelens van eigen effectiviteit amper in staat zijn transities in rookstadia te voorspellen: niet de transitie van overwegen te roken tot experimenteren met roken, niet de transitie van experimenteren met roken naar regelmatig roken en niet de transitie van dagelijks roken naar stoppen. Als rookgerelateerde cognities niet voorspellend zijn voor veranderingen in rookgedrag kan niet verwacht worden dat interventies die gericht zijn op verandering van die cognities ook leiden tot verandering van gedrag. Simpel. Een tweede voorbeeld komt uit een overzichtsstudie van Jones, Corbin en Fromme (2001) waaruit blijkt dat verwachtingen van mensen over de effecten van alcoholgebruik amper voorspellen hoeveel ze later gaan drinken. Mensen die er heilig van overtuigd zijn dat alcohol leidt tot meer kans op het aangaan van sociale contacten gaan dus niet a priori meer drinken. Laten we dus niet doorgaan met te denken dat een verandering van cogni-

ties tot gewenste effecten leidt: niet in onderzoek en niet in de preventiepraktijk. Een andere verkeerde aanname is dat verkeerde vrienden ('deviancy training', 'peer pressure') voor een belangrijk deel verantwoordelijk zijn voor het beginnen met riskant gedrag. Roken en drinken vormen inderdaad een sociale epidemie in de adolescentie (zie Rowe, Chassin, Presson & Sherman, 1996). En natuurlijk is het zo dat als een paar jongeren beginnen in de brugklas met het uitproberen van een sigaret ze dit in het gezelschap van leeftijdgenoten doen en niet in het gezelschap van hun ouders (zie Engels, 1998; Friedman, Lichtenstein & Biglan, 1985; Presti, Ary & Lichtenstein, 1992). Recente longitudinale studies waarin gecontroleerd is voor selectieprocessen in vriendschapsrelaties geven echter aan dat vrienden maar in beperkte mate invloed uitoefenen op het gedrag van individuele adolescenten (zie Aloise et al., 1994; Bauman & Ennett, 1996; De Vries, Candel, Kremers, Mudde & Engels, 2002; De Vries, Engels, Kremers, Wetzels & Mudde, 2002; Engels et al., 1999, 1997; Ennett & Bauman, 1994; Urberg et al., 1997). Dat jongeren voornamelijk gaan roken en drinken omdat hun vrienden dit doen is een drogredenering: dat geldt voor sommige jongeren maar voor veel anderen helemaal niet. Kortom, als roken en drinken geen gedragingen zijn die door de ratio of door vrienden worden gestuurd, is het niet zo verstandig om daar op in te zetten bij preventie- en interventie-activiteiten.

Mijn vierde argument heeft te maken met het onderwerp van vandaag, Big Family. Ouders worden amper tot niet betrokken bij hedendaagse preventie- en voorlichtingsactiviteiten in Nederland (zie Engels, 2000; Engels & Spruijt, 2002).

Organisaties die zich met preventie bezig houden geven een enkel foldertje uit (dat niet gebaseerd is op inzichten uit goed onderzoek maar op meningen van (ervarings) deskundigen in de praktijk), organiseren een ouderavond op school (waar voornamelijk de al goed functionerende ouders komen) of organiseren een oudercursus (vooral voor ouders van druggebruikende kinderen). Maar verder is er niets. Ouders worden genegeerd. Dat is natuurlijk prima als je er van uitgaat dat ouders niet zoveel invloed uit kunnen oefenen op de ontwikkeling van riskant gedrag van hun kinderen. Het zal duidelijk zijn dat ik denk dat over een paar jaar het tegendeel bewezen is. Ik wil in dit verband al één voorbeeld noemen. Een promovendus van mij, Endy Den Exter Blokland, heeft bij 2206 11-14-jarigen onderzoek gedaan naar de relatie tussen het rookgedrag van ouders en dat van hun kinderen (Den Exter Blokland,

Engels, Hale, Meeus & Willemsen, 2002ab; zie ook Farkas et al., 1998). Hij heeft gekeken of de rookgeschiedenis van ouders relevant is, en dan met name naar de vraag of als ouders stoppen met roken dit ertoe leidt dat kinderen minder snel gaan roken dan als ouders gewoon doorroken. Het achterliggende idee is dat het minder goed voor de kinderen uitpakt wanneer ze minder lang aan rokende ouders worden blootgesteld. Dit blijkt inderdaad zo te zijn. Wanneer ouders stoppen vóór het zevende levensjaar van het kind, is de kans aanmerkelijk kleiner dat het kind gaat roken dan wanneer ouders later stoppen of helemaal niet stoppen met roken. Aangetekend moet wel worden dat de minste kans bestaat dat kinderen gaan roken als beide ouders helemaal niet roken. Dit soort bevindingen zegt veel: namelijk dat ouders door 'simpelweg' het aanpassen van hun gedrag niet alleen ervoor zorgen dat kinderen gevrijwaard worden van de effecten van 'passief roken', maar dat kinderen ook zelf minder snel gaan roken. Dit simpele feit pleit voor vroege interventies, niet alleen gericht op kinderen maar ook op ouders.

De complexiteit van oorzaken van riskant gedrag leidt er toe dat preventie en interventies niet op de populatie van jongeren als geheel moeten worden gericht, maar individueel georiënteerd moet zijn. Er zijn geen wetmatigheden. Wat voor de één dé panacee is, is voor de ander zinloos. Om een voorbeeld te geven: er zijn nu preventieprogramma's over roken gericht op basisschoolleerlingen. Voor een deel van die kinderen zal dit op het juiste moment komen, omdat ze net met middelengebruik worden geconfronteerd. Een andere groep zal nog met LEGO spelen. Voor die groep zal het abracadabra zijn. Voor weer andere kinderen, die al hebben geëxperimenteerd, is het eenvoudigweg mosterd na de maaltijd. Voor de ene jongere zal een aanpak waarin wordt geprobeerd een jongere weerbaar te maken zeer goed werken, voor een ander is het totaal overbodig omdat hij/zij juist degene is die anderen aanzet tot 'verkeerd' gedrag. Belangrijk is dus afstemming van preventie en interventie op individuele behoeften en noden (zie parallel naar 'tailored interventions', o.a. Dijkstra, 1998).

Later is allang begonnen³. Ik pleit ervoor om op basis van onderzoek dat recht doet aan de complexiteit van oorzaken van riskant gedrag bij jeugdigen in de komende tien jaar preventie- en interventieonderzoek op te zetten. Cruciaal hierbij is dat het gaat om kwalitatief toponderzoek met randomized controlled trails. We moeten geen concessies doen aan de beperkte rekbaarheid van de praktijk. Een interven-

tie-onderzoek dat voor 99% aan onze wetenschappelijke kwaliteitseisen voldoet is in veel gevallen niet voldoende, omdat dan vaak niet geldige en sluitende conclusies kunnen worden getrokken. Nijmegen biedt mijns inziens uitstekende mogelijkheden om dit soort onderzoek op te zetten, met een Academisch Centrum en met de samenwerkingsverbanden die er zijn met het Trimbos instituut, Stivoro en NIGZ. Ik zal hier de komende jaren met de volle 100% aan gaan werken.

Dank

Ten eerste wil ik de leden van het Stichtingsbestuur, het College van Bestuur en het bestuur van de Faculteit Sociale Wetenschappen bedanken voor mijn aanstelling. Het is prettig als mensen je stimuleren om je hobby dagelijks te kunnen uitbeoefenen en je daarvoor ook nog goed betalen. Bovendien waardeer ik het vertrouwen dat u geeft om mij als jonge onderzoeker al vroeg in m'n carrière als hoogleraar aan te stellen. Beste Jan Gerris en Jan Janssens, als decaan en voorzitter van de benoemingsadviescommissie hebben jullie door je snelle en doortastende inzet gezorgd dat het aanbod en randvoorwaarden zo goed waren en ik snel kon beginnen. Dank hiervoor. Jan Janssens, ik had niet verwacht dat een paar nachten samen doorzakken in Jena in 2000 de reden zou zijn om mij voor deze positie te vragen. Maar het is een goede reden. Trouwens als collega-hoogleraren bij de sectie kan ik veel leren van jullie ervaring en ideeën. Beste Eric de Bruyn, Cilia Witteman, Jan Willem Veerman en Wilma Vollebergh, als collega-hoogleraren bij de sectie Gezin en Gedrag prijs ik me gelukkig met jullie aanwezigheid.

Ik heb in Groningen sociale psychologie gestudeerd en beseft me vaak dat dit nog steeds de basis is voor het onderzoek dat ik doe en de theoretische ontwikkeling die ik daarna heb doorgemaakt. Bram Buunk heeft daarvoor de basis gelegd in Groningen. Dank hiervoor.

Eigenlijk denk ik dat ik het meeste heb geleerd in Maastricht. Als inspiratoren hebben Riet Drop en Ronald Knibbe ervoor gezorgd dat ik de kneepjes van het vak leerde en met name hoe je wetenschappelijk onderzoek moet publiceren: een kritische blik en pen is daarvoor één van de belangrijkste vereisten. Jullie hebben mij aangemoedigd dat eigenlijk tegenintuïtief onderzoek doen het leukst is. Dat vind ik nog steeds. Ik weet zeker dat jullie de basis hebben gelegd voor mijn snelle wetenschappelijke carrière. Ik vind het enorm jammer dat Riet dit moment niet kan meema-

ken en op veel te jonge leeftijd in de afgelopen herfst is overleden. Ik weet hoe ze trots als een pauw hier nu achter me zou hebben gezeten en hoeveel ze van vandaag zou hebben genoten!

Beste Wim Meeus, in de periode 1998-2001 in Utrecht heb ik voor mijn gevoel de grootste ontwikkeling doorgemaakt. Ik wil je uit de grond van mijn hart bedanken voor de mogelijkheden die je mij hebt geboden bij je vakgroep en je stimulering om voornamelijk aan onderzoek te werken. Daarnaast ben jij een uitstekende mentor geweest bij mijn weg in de wetenschappelijke mores. Ik heb de samenwerking steeds als zeer prettig ervaren en deze zal in onze gemeenschappelijke projecten nog een behoorlijke tijd duren. Volgens jou ben ik een combinatie van Lleyton Hewitt, Johan Neeskens en Theo van Gogh: laten we hopen dat dat zo blijft.

Verder wil ik degenen bedanken waarmee ik samenwerk in verschillende projecten met sommigen al lang, met anderen nog maar kort: Catrin Finkenauer, Maja Deković, Hein de Vries, Paul Lemmens, Tom ter Bogt, William W. Hale III, Marc Noom, Dorret Boomsma, Gonneke Willemsen, Tatjana van Strien, Henk Garretsen, Marc Willemsen, Renate Spruijt en anderen. Ik zie uit naar onze samenwerking in de toekomst.

Beste collega's van de sectie Gezin en Gedrag, ik heb het nu al erg naar m'n zin en zie erg uit naar toekomstige steun en inspiratie. In het bijzonder wil ik Ron Scholte, Regina van den Eijnden, Ad Vermulst en Raymond de Kemp bedanken voor hun betrokkenheid bij het doen van gezamenlijk onderzoek.

Volgens mij is onderzoek leuk omdat je samen met jonge mensen werkt aan kennis en inzicht: waarom is iets zoals het is of is het niet zoals je denkt dat het is? Ik prijs me een gelukkig man dat ik met goede promovendi en een post-doc mag samenwerken: Geertjan Overbeek, Endy den Exter Blokland, Haske van der Vorst, Zeena Harakeh, Sander Bot, Monique van de Ven, Roy Otten, Evelien Poelen, Joyce Akse, Renske Spijkerman, Rosemarie Huvers en Marc Delsing. Ik zie uit naar continuering van onze vruchtbare en stimulerende samenwerking.

Dit is eigenlijk het enige officiële moment om mijn ouders te bedanken. Riet en Paul, jullie weten hoe enorm ironisch het is dat ik nu niet alleen hoogleraar ben maar ook nog in de orthopedagogiek. Ik zal dit niet publiekelijk uitleggen maar jullie weten precies wat ik bedoel. Dank jullie voor de immer aanwezige steun en motivatie.

En mijn broers, Bas en Martijn, ik vind het zeer bijzonder dat wij alle drie zo verschillende kanten opgaan in ons werk, maar dat ambitie en de naïeve wil om iets na te laten ons denk ik drijft. Zo verschillend en toch zo gelijk.

Lieve Guus, ik hoef je niet te vertellen wat ik niet al heb gezegd. Voor mij is het nu dichterbij dan ooit⁴. Tot slot een woord tot mijn kleine dames, Sophie en Iris, jullie hebben waarschijnlijk niet veel begrepen van dat moeilijke gepraat van mij. Maar misschien kan ik me nu volgens jullie wel een klein beetje meten met professor Perkamentus. Sophie en Iris, welkom in mijn Zweinstein.

Ik heb gezegd.

Noten

- 1 Ik wil graag Catrin Finkenauer, Jan Janssens en Ron Scholte bedanken voor hun constructieve commentaar op een eerdere versie van deze lezing. Ik heb hier veel aan gehad.
- 2 Die achterstand moeten we wel inhalen. Want door verschillen in prevalenties van gedrag, in wetgeving en in cultuur is het behoorlijk lastig de bevindingen van internationale studies te vertalen naar de Nederlandse situatie. Ik geef nu alleen het voorbeeld van alcoholgebruik. In de meeste staten van de US is het bijvoorbeeld niet toegestaan aan jongeren om voor hun 21ste alcohol te consumeren. Dit betekent natuurlijk niet dat ze zich daar aan houden: het gebeurt stiekem in afwezigheid van ouders en met sterke repercussies van de autoriteiten als ze door politie betrapt worden (Schulenberg, Wadsworth, O'Malley, Bachman, & Johnston, 1996). Dus verschillen in wetgeving tussen landen leidt tot verschillen in drinkpatronen. Binnen Europa zijn er sterke verschillen in drinkcultuur (Hibbell et al., 1997, 2001; zie ook Engels & Knibbe, 2000; Engels, 2002c; Plant & Miller, 2001). In de meeste Zuid Europese landen is de totale jaarlijkse consumptie van alcohol onder adolescenten hoger dan in de Scandinavische landen en UK. Echter, ze drinken in de laatstgenoemde landen wel meer per keer. Het percentage 15- en 16-jarige jongeren dat in de laatste twaalf maanden tien keer of vaker dronken was geweest is 39% in Denemarken en 29% in Finland terwijl dit in landen als Italië en Portugal respectievelijk 2 en 4% is. Het zal u duidelijk zijn dat deze grote discrepanties in drankpatronen onder jongeren niet alleen de resultante zijn van verschillen in eeuwenoude drinkculturen, maar ook dat dit leidt tot andere gezondheidsrisico's (meer verkeersongevallen en meer gevallen van alcoholvergiftiging en agressie in Scandinavische landen). De verschillen in drinkgedrag leiden er ook toe dat de theoretische modellen die gehanteerd worden om ontwikkeling van drinkgedrag te verklaren afhankelijk zijn van de cultuur en maatschappij die bestudeerd wordt.
- 3 Dit is de titel van een lied van 'Klein Orkest'.
- 4 Dit komt uit een songtekst van Bløf.

Referenties

- Ajzen, I. (1985). From intentions to actions: A theory of planned behavior. In J. Kuhl & J. Beckmann (Eds.), *Action-control: From cognition to behavior*, 11-39. Heidelberg, Germany, Springer.
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, 179-211.
- Aloise, P. A., Graham, J. W., & Hansen, W. B. (1994). Peer influence on smoking initiation during early adolescence: A comparison of group members and group outsiders. *Journal of Applied Psychology*, 79, 281-287.
- Barnes, G. M., Farrell, M. P., & Banerjee, S. (1994). Family influences on alcohol abuse and other problem behaviors among Black and White adolescents in a general population sample. *Journal of Research on Adolescence*, 4, 183-201.
- Baumeister, R. A., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117, 497-529.
- Bieleman, B., Maarsingh, H., & Meijer, G. (1998). *Aangeschoten wild: Onderzoek naar jongeren, alcohol, drugs en agressie tijdens het uitgaan*. Groningen: Stichting IntraVal.
- Bijl, R. V., Ravelli, A., & Van Zessen, G. (1998). Prevalence of psychiatric disorder in the general population: Results of the Netherlands Mental Health Survey and Incidence Study (NEMESIS). *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 33, 587-595.
- Boer, F. (2002). De broer/zus-relatie wetenschappelijk onderzocht: Nieuwe ontwikkelingen. In: A. Vyt, M. A. G. Van Aken, J. D. Bosch, R. J. Van Der Gaag, & A. J. J. M. Ruijsenaars. *Jaarboek Ontwikkelingspsychologie, orthopedagogiek en kinderpsychiatrie 5 (2002-2003)* (pp. 35-55). Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Boomsma, D. I. (1992). Quantitative genetic analysis of cardiovascular risk factors in twins and their parents. Enschede: Febodruk.
- Boomsma, D. I., Koopmans, J. R., Van Doornen, L. J. P., & Orlebeke, J. F. (1994). Genetic and social influences of starting to smoke: A study of Dutch adolescent twins and their parents. *Addiction*, 89, 219-225.
- Bot, S., Engels, R. C. M. E., Knibbe, R. A., & Meeus, W. (2002). The role of peer influence and selection processes in alcohol use of early adolescents. In preparation.
- Brody, G. H., Stoneman, Z., & McCoy, J. K. (1992). Parental differential treatment of siblings and sibling differences in negative emotionality. *Journal of Marriage and the Family*, 54, 643-651.
- Brouwer, M. B. D., & Kingma, J. (1995). Trends in fietsongevallen: Drastische toename van alcoholgebruik bij jongeren. *Academisch Ziekenhuis Groningen*.
- Brown, B. B., Mounts, N., Lamborn, S. D., & Steinberg, L. (1993). Parenting practices and peer group affiliation in adolescence. *Child Development*, 64, 467-482.
- Bruun, K. (1959). *Drinking behavior in small groups*. Helsinki: Uudenmaan Kirjapaino.
- Bruvold, W. H. (1993). A meta-analysis of adolescent smoking prevention programs. *American Journal of Public Health*, 83, 872-880.
- Buist, K. L. (2002). *Family attachment in adolescence: Individual differences, changes, and links to psychosocial adjustment*. Rotterdam: Optima.
- Cassidy, J., & Shaver, P. R. (1999). *Handbook of Attachment; Theory, research and clinical applications*. The Guilford Press: New York.
- CBS (2000). *Overledenen naar doodsoorzaak 1998 serie A1: volgens ICD, naar leeftijd en geslacht. Voorburg/Heerlen: CBS*.
- Clark, P. I., Scarbrick-Hauser, A., Gautam, S. P., & Wirk, S. J. (1999). Anti-tobacco socialization in homes of African-American and White Parents, and smoking and nonsmoking parents. *Journal of Adolescent Health*, 24, 329-339.
- Cohen, J. M. (1977). Sources of peer group homogeneity. *Sociology of Education*, 50, 227-241.
- Conrad, K. M., Flay, B. R., & Hill, D. (1992). Why children start smoking cigarettes: Predictors of onset. *British Journal of Addiction*, 87, 1711-1724.
- Cook, W. L., & Goldstein, M. J. (1993). Multiple perspective on family relationships: A latent variables model. *Child Development*, 64, 1377-1388.
- Custers, K., Hale, B. & Engels, R. C. M. E. (2002). The role of friends and emotional problems in the course of delinquency. Submitted for publication.
- Cuijpers, P. (2002). Effective ingredients of school-based drug prevention: A systematic review. *Addictive Behaviors*, 27, 2009-2003.
- Cuijpers, P., Jonkers, R., De Weerd, I., & De Jong, A. (2002). The effects of drug abuse prevention at school: The Healthy School and Drugs project. *Addiction*, 97, 67-73.
- Darling, N., & Cumsille, P. (in press). Theory, measurement, and methods in the study of family influences on adolescent smoking. *Addiction*.
- Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113, 487-496.
- Defacto (2002). *Jaarverslag 2001*. Defacto: Den Haag.
- Dekkers, M. (2002). *De larf*. Amsterdam: Uitgeverij Contact.

Deković, M. (2000). Opvoedingsproblemen in de (pre)adolescentie. Oratie. Universiteit van Amsterdam.

Den Exter Blokland, A. W., Engels, R. C. M. E., Hale, W. W., Meeus, W., & Willemsen, M. (2002). Stoppen met roken door ouders en het beginnen met roken door vroeg-adolescenten. *Gedrag en Gezondheid*, 30, 313-326.

Den Exter Blokland, A. W., Engels, R. C. M. E., Hale, W. W., Meeus, W., & Willemsen, M. (2002). Parental smoking cessation and adolescent smoking onset. Submitted for publication.

De Vries, H. (2001). Social influence or selection: Dynamics of friendship networks in the process of smoking initiation. Grant proposal for NWO.

De Vries, H., Backbier, E., Kok, G., & Dijkstra, M. (1995). The impact of social influences in the context of attitude, self-efficacy, intention and previous behavior as predictors of smoking onset. *Journal of Applied Social Psychology*, 25, 237-257.

De Vries, H., Dijkstra, M., & Kuhlman, P. (1988). Self-efficacy: The third factor besides attitude and subjective norm as a predictor of behavioral intentions. *Health Education Research*, 3, 273-282.

De Vries, H., Engels, R. C. M. E., Kremers, S., Wetzels, J., & Mudde, A. (2002). Influences of parents and peers on adolescent smoking behavior in six European countries. Accepted for publication in *Health Education Research*.

De Vries, H., Candel, M., Kremers, S. P. J., Mudde, A., & Engels, R. C. M. E. (2002). Challenges to the peer influence paradigm: Results from six European countries. Submitted for publication.

De Zwart, W. M., Monshouwer, K., & Smit, F. (2000). Jeugd en riskant gedrag: Kerngegevens 1999. Trimbosinstituut: Utrecht.

DiFranza, J. R., Savageau, J. A., Rigotti, N. A., Fletcher, K., Ockenen, J. K., McNeill, A. D., Coleman, M., & Wood, C. (2002). Development of symptoms of tobacco dependence in youths: 30 month follow up data from the DANDY study. *Tobacco Control*, 11, 228-235.

Dijkstra, A. (1998). Computer-tailored interventions for smoking cessation: Targeting smokers with low readiness to quit. Dissertation. Maastricht: Datawyse.

Dishion, T., Bullock, B. M., & Nelson, S. (2002, July). A dynamic system analysis of developmental trajectories: Prosocial and deviant adaptation as an attractor process. 17th Biennial ISSBD meeting, Ottawa, Canada.

Dishion, T., & Nelson, S. (2002, September). Problem behavior sequelae of family entro-

py in adolescence. 8th Biennial Conference of the European Association for Research on Adolescence, Oxford, UK.

Eagly, A. H., & Chaiken, S. (1993). *The psychology of attitudes*. Forth Worth, TX: Harcourt Brace Jovanovich.

Engels, R. C. M. E. (1998). *Forbidden fruits. Social dynamics in smoking and drinking behavior of adolescents*. Dissertation. Maastricht: Datawyse.

Engels, R. C. M. E. (1999). Invloed- en selectieprocessen in vriendschappen in relatie tot middelengebruik van adolescenten. Persoonsgericht postdoc subsidievoorstel NWO.

Engels, R. C. M. E. (2000). Zoals de ouders zingen, piepen de jongen. Een onderzoek naar de invloed van ouders op rookgedrag van adolescenten. Den Haag: Stivoro.

Engels, R. C. M. E., & Spruijt, R. (red.) (2002). *Waar rook is .... Een onderzoek naar de invloed van ouders op rookgedrag van adolescenten*. Den Haag: Defacto.

Engels, R. C. M. E. (2002a, September). Contexts and processes of delinquent peer affiliations during adolescence. 8th Biennial Conference of the European Association for Research on Adolescence, Oxford, UK.

Engels, R. C. M. E. (2002b, October). Parents, friendship selection processes and adolescent delinquency. 1st conference of the ESFR, Nijmegen.

Engels, R. C. M. E. (2002c). Alcohol use of adolescents in Europe. In: D. Long & Witheridge, J. Report of the 30th International Medical Advisory Group conference.

Engels, R. C. M. E., Deković, M., Finkenauer, C., & Meeus, W. (2002). Stability and change in attachment styles in adolescence: The effects of parental attachment and emotional adjustment. Submitted for publication.

Engels, R. C. M. E., Deković, M., & Meeus, W. (2002). Parenting practices, social skills and peer relations in adolescence. *Social Behavior and Personality*, 30, 3-18.

Engels, R. C. M. E., Vitaro, F., De Vries, H., & Den Exter Blokland, A.W. (2003). Parents, friendship selection processes and adolescent smoking behavior. *Journal of Adolescence* (invited paper).

Engels, R. C. M. E., Finkenauer, C., Kerr, M., & Stattin, H. (2002). Illusions of parental control: Parenting and smoking onset in Swedish and Dutch adolescents. Submitted for publication.

Engels, R. C. M. E., Finkenauer, C., Meeus, W., & Deković, M. (2001). Parental attachment and adolescents' emotional adjustment: The role of interpersonal tasks and social competence. *Journal of Counseling Psychology*, 48, 428-439.

Engels, R. C. M. E., & Knibbe, R. A. (2000). Young people's alcohol consumption from a European perspective: Risks and benefits. *European Journal of Clinical Nutrition*, 54, 552-555.

Engels, R. C. M. E., Knibbe, R. A., De Vries, H., Drop, M. J. & Breukelen, van G. J. P. (1999). Influences of parental and best friends' smoking and drinking on adolescent use: A longitudinal study. *Journal of Applied Social Psychology*, 29, 337-361.

Engels, R. C. M. E., Knibbe, R. A., De Vries, H., & Drop, M. J. (1998). Antecedents of smoking cessation among adolescents: Who is motivated to change? *Preventive Medicine*, 27, 348-357.

Engels, R. C. M. E., Knibbe, R. A., & Drop, M. J. (1997). Inconsistencies in adolescents' self-reports of initiation of alcohol and tobacco use. *Addictive Behaviors*, 22, 613-623.

Engels, R. C. M. E., Knibbe, R. A., & Drop, M. J. (1999). Why do late adolescents drink at home? A study on psychological well-being, social integration and drinking context. *Addiction Research*, 7, 31-46.

Engels, R. C. M. E., Knibbe, R. A., & Drop, M. J. (1999). Predictability of smoking in adolescence: Between optimism and pessimism. *Addiction*, 94, 115-124.

Engels, R. C. M. E., Knibbe, R. A., Drop, M. J., & De Haan, J.T. (1997). Homogeneity of smoking behavior in peer groups: Influence or selection? *Health Education and Behavior*, 24, 801-811.

Engels, R. C. M. E., Luijpers, E., Landsheer, J. A., & Meeus, W. (2002). A longitudinal study on associations between attitudes and delinquent behavior of adolescents. Accepted for publication in *Criminal, Justice and Behavior*.

Engels, R. C. M. E., Noom, M., Hale, W. W., & De Vries, H. (2002). Self-efficacy and emotional adjustment as precursors of smoking in early adolescence. Submitted for publication.

Engels, R. C. M. E., & Ter Bogt, T. (2001). Influences of risk behaviors on the quality of peer relations in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 30, 675-695.

Engels, R. C. M. E., & Van den Eijnden, R. J. J. M. (2001). Predictors of smoking onset in asthmatic and non-asthmatic adolescents. Grant proposal for Dutch Asthma Foundation.

Engels, R. C. M. E., Wiers, R., Lemmers, L., & Overbeek, G.J. (2002). Drinking motives, alcohol expectancies, self-efficacy and drinking habits. Submitted for publication.

Engels, R. C. M. E., & Willemsen, M. (2002). Communication about smoking in Dutch families: Associations between anti-smoking socialization and adolescent smoking-related cognitions. Accepted for publication in *Health Education Research*.

Ennett, S. T., & Bauman, K. E. (1993). Peer group structure and adolescent cigarette smoking: A social network analysis. *Journal of Health and Social Behavior*, 34, 226-236.

Ennett, S. T., & Bauman, K. E. (1994). The contribution of influence and selection to adolescent peer group homogeneity: The case of adolescent cigarette smoking. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 653-663.

Ennett, S. T., Bauman, K. E., Foshee, V. A., Pemberton, M., & Hicks, K. A. (2001). Parent-child communication about adolescent tobacco and alcohol use: What do parents say and does it affect youth behavior? *Journal of Marriage and the Family*, 63, 48-62.

Farkas, A. J., Distefan, J. M., Choi, W. S., Gilpin, E. A., & Pierce, J. P. (1999). Does parental smoking cessation discourage adolescent smoking. *Preventive Medicine*, 28, 213-218.

Farrington, D. P., & West, D. J. (1993). Criminal, penal and life histories of chronic offenders: Risk and protective factors and early identification. *Criminal Behaviour and Health*, 3, 492-523.

Feinberg, M. E., & Hetherington, E. M. (2000). Sibling differentiation in adolescence: Implications for behavioral genetic theory. *Child Development*, 71, 1512-1524.

Feinberg, M., & Hetherington, E. M. (2001). Differential parenting as a within-family variable. *Journal of Family Psychology*, 15, 22-37.

Feinberg, M. E., Neiderhiser, J. M., Simmens, S., Reiss, D., & Hetherington, E. M. (2000). Sibling comparison of differential parental treatment in adolescence: Gender, self-esteem, and emotionality as mediators of the parenting-adjustment association. *Child Development*, 71, 1611-1628.

Finkenauer, C., Engels, R. C. M. E., Branje, S., & Meeus, W. (2002). Disclosure and relationship satisfaction in family relationships. Submitted for publication.

Finkenauer, C., Engels, R. C. M. E., & Meeus, W. (2002). Keeping secrets from parents: Advantages and disadvantages of secrecy in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 31, 123-136.

Finkenauer, C., Engels, R. C. M. E., Meeus, W., & Oosterwegel, A. (2002). Self and identity in early adolescence. In T. M. Brinthaupt & R. P. Lipka (Eds.), *Understanding the self of the early adolescent*. State University of New York Press.

Fishbein, M., & Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention and behavior: An introduction*

- to theory and research. Reading (MA): Addison-Wesley.
- Forsyth, D. R. (1990). *Group dynamics*. Pacific Grove CA: Brooks/Cole Publishing Co.
- Friedman, L. S., Lichtenstein, E., & Biglan, A. (1985). Smoking onset among teens: An empirical analysis of initial situations. *Addictive Behaviors*, 10, 1-13.
- Goldsmith (1993). Nature-nurture issues in the behavior genetic context: Overcoming barriers to communication. In R. Plomin & G. McClearn (Eds.), *Nature, nurture and psychology*. Washington DC: American Psychological Association.
- Hajema, K. J. (1998). *Sociological aspects of drinking behavior, alcohol-related problems and help-seeking*. Dissertation. Maastricht: Datawyse.
- Harakeh, Z., Scholte, R., Engels, R.C.M.E., De Vries, H., Vermulst, A. (2003). Parental factors, smoking specific cognitions and early onset of smoking. In preparation.
- Harris, J. R. (1995). Where is the child's environment? A group socialization theory of development. *Psychological Review*, 102, 458-489.
- Hartup, W. W. (1996). The company they keep: Friendships and their developmental significance. *Child Development*, 67, 1-13.
- Henriksen, L., & Jackson, C. (1998). Anti-smoking socialization: Relationship to parent and child smoking status. *Health Communication*, 10, 87-101.
- Hibell, B., Anderson, B., Bjarnson, B., Kokkevi, A., Morgan, M. & Narusk, A. (1997). The 1995 ESPAD-report: Alcohol and other drug use among students in 26 European countries. Stockholm: The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs.
- Hibell, B., Anderson, B., Ahlstron, S., Balakireva, O., Bjarnason, T., Kokkevi, A., and Morgan, M. (with Miller, P. et al.). (2001). The 1999 ESPAD-report: Alcohol and other drug use among students in 30 European countries. Stockholm: The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs.
- Jackson, C., Bee-Gates, D., & Henriksen, L. (1994). Authoritative parenting, child competencies, and initiation of cigarette smoking. *Health Education Quarterly*, 21, 103-116.
- Jackson, C., & Henriksen, L. (1997). Do as I say: Parent smoking, anti smoking socialization and smoking onset among children. *Addictive Behaviors*, 22, 107-114.
- Jones, B. T., Corbin, W. & Fromme, K. (2001). A review of expectancy theory and alcohol consumption. *Addiction*, 91, 57-72.
- Kandel, D. B. (1978). Homophily, selection and socialization in adolescent friendships. *American Journal of Sociology*, 84, 427-436.
- Kerr, M. & Stattin, H. (2000). What parents know, how they know it, and several forms of adolescent adjustment. *Developmental Psychology*, 36, 366-380.
- Kerr, M., & Stattin, H. (in press). Parenting of adolescents: Action or reaction. In: A. Booth & A. Crouter (Eds.), *Children's influence on family dynamics: The neglected side of family relationships*. New York: Erlbaum.
- Koopmans, J. R., Slutske, W. S., Heath, A. C., Neale, M. C., & Boomsma, D. I. (1999). The genetics of smoking initiation and quantity smoked in Dutch adolescent and young adult twins. *Behavior Genetics*, 29, 383-393.
- Knibbe, R. A. (1984). *Van gangbaar tot problematies alcoholgebruik*. Maastricht: Ben Meerstad.
- Knibbe R. A., Oostveen, T., & Van de Goor, I. (1991). Young people's alcohol consumption in public drinking places: Reasoned behaviour or related to the situation. *British Journal of the Addiction*, 86, 1425-1433.
- Knibbe, R. A., Van de Goor, I., & Drop, M. J. (1993). Contextual influences on young people's drinking rates in public drinking places: An observational study. *Addiction Research*, 1, 269-278.
- Kowal, A., & Kramer, L. (1997). Children's understanding of parental differential treatment. *Child Development*, 97, 68, 113-126.
- KPMG (2001). *Kosten en baten van de alcoholzorg en -preventie*. KPMG: Hoofddorp.
- Kremers, S. (2002). *On your marks: Revising, testing and integrating stage models of smoking initiation*. Dissertation. Maastricht: Unigraphic.
- Kubey, R. Larson, R., & Csikszentmihalyi, M. (1996). Experience sampling method applications to communication research questions. *Journal of Communication*, 46, 99-120.
- Kuijpers, S. B. M., Stam, H., & De Zwart, W. M. (1997). *Jeugd en riskant gedrag 1996*. Trimbosinstituut: Utrecht.
- Lamborn, S. D., Mounts, N. S., Steinberg, L., & Dornbusch, S. M. (1991). Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child Development*, 62, 1049-1065.
- Leventhal, H., & Cleary, P. D. (1980). The smoking problem: A review of the research and theory in behavioral risk modification. *Psychological Bulletin*, 88, 370-405.
- Lewis, M. (1997). *Altering Faith: Why the past does not predict the future*. New York: Guilford Press.
- Mahoney, J. L., & Stattin, H. (2000). Leisure activities and adolescent antisocial behavior: the role of structure and social context. *Journal of Adolescence*, 23, 113-127.

- Mahoney, J. L., Stattin, H., & Magnusson, D. (2001). Youth recreation centre participation and criminal offending: A 20-year longitudinal study of Swedish boys. *International Journal of Behavioral Development*, 25, 509-520.
- Maingay, R., & Willemsen, M.C. (2002). Effecten van een 3-jarige multicomponenten school interventie op beginnen met roken bij adolescenten: analyse van de dataset ESFA Nederland 1998-2001. Den Haag: De Facto-rookvrij.
- McHale, S. M., & Pawletko, T. M. (1992). Differential treatment of siblings in two family contexts. *Child Development*, 63, 68-81.
- Mounts (2002). Parental management of adolescent peer relationships in context: The role of parenting style. *Journal of Family Psychology*, 16, 58-69.
- Mounts, N. S., & Steinberg, L. (1995). An ecological analysis of peer influence on adolescent grade point average and drug use. *Developmental Psychology*, 31, 915-922.
- Neve, R. J. M. (1998). The life course, gender and alcohol use. Unigraphic: Maastricht.
- Newcomb, M. D., & Bentler, P. M. (1988). Consequences of adolescent drug use: Impact on the lives of young people. Newbury Park: Sage.
- Noom, M. (1999). Adolescent Autonomy. Delft: Eburon.
- Overbeek, G. J., Vollebergh, W., Engels, R. C. M. E., & Meeus, W. (2003a). Long term effects of adolescent social competence on emotional adjustment in young adulthood. *Journal of Counseling Psychology*.
- Overbeek, G., Vollebergh, W., Engels, R. C. M. E., & Meeus, W. (2003b). Parental attachment and mental disorders: A prospective analysis. In preparation.
- Overbeek, G. J., Vollebergh, W., Meeus, W., Engels, R. C. M. E., & Luijckers, E. (2001). Course, Co-occurrence and longitudinal pathways between emotional disturbance and delinquency from adolescence to young adulthood: A six-year three-wave study. *Journal of Youth and Adolescence*, 30, 401-426.
- Parke, R. D., & Ladd, G. W. (1992). Family-peer relationships: Modes of linkage. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Passies, G. (1991). Alcoholgebruik bij jeugdige ongevals slachtoffers. *Tijdschrift voor Alcohol, Drugs en andere Psychotrope Stoffen*, 17, 5-59.
- Petraitis, J., Flay, B. R., & Miller, T. Q. (1995). Reviewing theories of adolescent substance use: Organizing pieces in the puzzle. *Psychological Bulletin*, 117, 67-86.
- Plant, M., & Miller, P. (2001). Young people and alcohol: An international insight. *Alcohol & Alcoholism*, 36, 513-515.
- Plomin, R., & Daniels, D. (1987). Children in the same family are very different, but why? *Behavioral and Brain Sciences*, 10, 44-59.
- Poulin, F. (2002). Parental management of peer relationships during the transition from elementary to high school. 8th Biennial Conference of the European Association for Research on Adolescence, Oxford, UK.
- Presti, D. E., Ary, D. V., & Lichtenstein, E. (1992). The context of smoking initiation and maintenance: Findings from interviews with youths. *Journal of Substance Abuse*, 4, 35-45.
- Prochaska, J. O., & DiClemente, C. C. (1983). Stages and processes of self-change of smoking: Toward an integrative model of change. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 51, 390-395.
- Reiss, D., Hetherington, E. M., Plomin, R., Howe, G. W., Simmens, S. J., Henderson, S. H., O'Connor, T. J., Bussell, D. A., Anderson, E. R., & Law, T. (1995). Genetic questions to environmental studies. *Archives of General Psychiatry*, 52, 925-936.
- Richards, M. H., Crowe, P. A., Larson, R., & Swarr, A. (1998). Developmental patterns and gender differences in the experience of peer companionship during adolescence. *Child Development*, 69, 154-163.
- Rose, J. S., Chassin, L., Presson, C. C., & Sherman, S. J. (1999). Peer influences on adolescent cigarette smoking: A prospective sibling analysis. *Merill Palmer Quarterly*, 45, 62-84.
- Rowe, D. C., Chassin, L., Presson, C., & Sherman, S. J. (1996). Parental smoking and the "epidemic" spread of cigarette smoking. *Journal of Applied Social Psychology*, 26, 437-464.
- Rowe, D. C., Woulbroun, J., & Gulley, B. J. (1994). Peers and friends as nonshared environmental influences. In: E. M. Hetherington, Reiss, D. and Plomin, R (Eds). *Separate social worlds of siblings: The impact of nonshared environment on development*. (pp. 159-173). Hillsdale, NJ, England: Lawrence Erlbaum Associates.
- Rutter, M. (2000). Psychosocial influences: Critiques, findings, and research needs. *Development and Psychopathology*, 12, 375-405.
- Rutter, M. (2002). The interplay of nature, nurture, and developmental influences: The challenge ahead for mental health. *Archives of General Psychiatry*, 59, 996-1000.
- Rutter, M. (2002). Nature, nurture, and development: From evangelism through science toward policy and practice. *Child Development*, 73, 1-21.

- RIVM (1997). *Volksgezondheid Toekomst Verkenning: De Som der Delen*. Den Haag: SDU Uitgeverij.
- Schachter, F. F., Gilutz, G., Shore, B., & Adler, M. (1978). Sibling deidentification judged by mothers: Cross-validation and developmental studies. *Child Development*, 49, 543-546.
- Schulenberg, J., Wadsworth, K. N., O'Malley, P. M., Bachman, J. G., & Johnston, L. D. (1996). Adolescent risk factors for binge drinking during the transition to young adulthood: Variable- and pattern-centered approaches to change. *Developmental Psychology*, 32, 659-674.
- Slomkowski, C., Rende, R., Conger, K. J., Simons, R. L., & Congers, R. D. (2001). Sisters, brothers and delinquency : Evaluating social influence during early and middle adolescence. *Child Development*, 72, 271-283.
- Spijkerman, R., Van den Eijnden, R.J. J. M., Engels, R. C. M. E & Van de Mheen, H. (2002). De rol van denkbeelden (prototypes) over leeftijdgenoten die roken en drinken bij het ontstaan van rook- en drinkgedrag van jongeren. Paper gepresenteerd op het 12de FADO congres, Utrecht.
- Stattin, H., & Kerr, M. (2000, December). Peer processes: Introduction. *Peer Workshop*, Orebro, Sweden.
- Stattin, H., & Kerr, M. (2000). Parental monitoring: A reinterpretation. *Child Development*, 71, 1072-1085.
- Stattin, H., & Trost, K. (2000). When do preschool conduct problems link to future social adjustment problems and when do they not? In: L. Bergman, R. Cairns, L. G. Nilsson, & L. Nystedt (Eds.), *Developmental science and the holistic approach* (pp. 349-375). London: Lawrence Erlbaum.
- Steinberg, L., Lamborn, S. D., Dornbusch, S. M., & Darling, N. (1992). Impact of parenting practices on adolescent achievement: Authoritative parenting, school involvement, and encouragement to succeed. *Child Development*, 63, 1266-1281.
- Stivoro. (2000). *Jaarverslag 1999*. Den Haag.
- Tamrouti-Makkink, I. D., Dubas, J. S., Gerris, J. R. M., & Van Aken, M. A. G. (2002). The relation of parenting as a between- and within-family variable with siblings' adjustment. Submitted for publication.
- Tesser, A. (1980). Self-esteem maintenance in family dynamics. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 77-91.
- Tobler, N. S., Roona, M. R., Ochshorn, P., Marshall, D. G., Streke, A. V., & Stackpole, K. M. (2000). School based adolescent drug prevention programs: 1998 meta-analysis. *Journal of Primary Prevention*, 20, 275-336.
- Turkheimer, E., Gottesman, I. L. (1996). Simulating the dynamics of genes and environment in development. *Development and Psychopathology*, 8, 667-677.
- Turkheimer, E., & Waldron, M. (2000). Nonshared environment: A theoretical, methodological, and quantitative review. *Psychological Bulletin*, 126, 78-108.
- Urberg, K. A., Degirmenciogly, S. M., & Pilgram, C. (1997). Close friend and group influence on adolescent cigarette smoking and alcohol use. *Developmental Psychology*, 33, 834-844.
- Van Aken, M. A. G. (2002). *Ontwikkeling in Relaties*. Oratie. Universiteit Utrecht.
- Van De Goor, L. A. M. (1990). Situational aspects of adolescent drinking behavior. Meppel: Krips Repro.
- Van Den Boom, D. A., & Majdandzic, M. (2002). Onderzoek naar het effect van opvoeding: Verleden en toekomst. In: A. Vyt, M. A. G. Van Aken, J. D. Bosch, R. J. Van Der Gaag, & A. J. J. M. Ruijsenaars. *Jaarboek Ontwikkelingspsychologie, orthopedagogiek en kinderpsychiatrie 5* (2002-2003) (pp. 262-278). Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Van Den Eijnden, R. J. J. M., Spijkerman, R., & Engels, R. C. M. E. (2003). Prototypes and smoking onset in early adolescents. In preparation.
- Van Der Vorst, H., & Engels, R. C. M. E. (2003). Attachment, parental control and alcohol initiation in adolescence. In preparation.
- Van Reek, J., Knibbe, R. A., & Van Iwaarden, T. (1993). Policy elements as predictors of smoking and drinking behaviour: The Dutch Cohort Study of secondary schoolchildren. *Health Policy*, 26, 5-18.
- Vink, J. M., Willemsen, G., & Boomsma, D. (2002). The relative risk to be a smoker when having smoking family members and friends: The Netherlands Twin-family Study of Smoking Behaviour (NETSMOK). Submitted for publication.
- Vink, J. M., Willemsen, G., Engels, R. C. M. E., & Boomsma, D. (2003). Smoking status of parents, siblings and friends: predictors of regular smoking? Finding from a longitudinal twin-family study. Submitted for publication.
- Vitaro, F., Brendgren, M., & Trembley, R. E. (2000). Influence of deviant friends on delinquency: Searching for moderator variables. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 28, 313-325.

Werch, C. E., & Anzalone, D. (1995). Stage theory and research on tobacco, alcohol, and drug use. *Journal of Drug Education*, 25, 81-98.

White, D., & Pitts, M. (1998). Educating young people about drugs: A systematic review. *Addiction*, 93, 1475-1487.

Wiers, R. W. (1998). Bad expectations? Cognitive and neuropsychological indicators of enhanced risk for alcoholism. Dissertation. Delft: Eburon.

